

GÖTEBORGS UNIVERSITET
Institutionen för svenska språket

Måste sälarna ha flytväst?
En retorisk analys av budskap i sex samtida bilderböcker

Yrsa Winbergh

Specialarbete, 15 högskolepoäng
SV 1301, svenska språket, fördjupningskurs
VT 2011
Handledare: Anna Lyngfelt
Examinator: Hans Landqvist

Sammandrag

Syftet med denna uppsats har varit att undersöka ett mindre antal böcker med utgångspunkt i två debatter om barnlitteratur från 2008 respektive 2010 och de åsikter om barnbäckers eventuellt tillrättalagda budskap och värderingar som förs fram i dessa. Genom att analysera ett antal samtida bilderböcker har min önskan varit att se dels *om* dagens bilderböcker kan anses bära på diverse ”lämpliga” budskap, som debatterna påstår, dels *hur* dessa ”lämpliga” budskap i sådana fall framkommer.

Uppsatsen bygger på närläsning av sex bilderböcker, vilka valts utifrån ett antal kriterier. Syftet med undersökningen är att studera böckernas innehåll, och då framför allt de budskap som förmedlas. Detta sker genom retorisk analys. Resultatet av de analyserna sätts sedan i relation till de två samtida debatterna.

Retoriken, som utgör både en del av undersökningens teori och praktik, är studiet av hur ord och alla andra typer av symboler används för att påverka. Undersökningen utgår i första hand från den klassiska retorik som utvecklades under antiken. Även retorikens s.k. *doxa*-begrepp är väsentligt i denna undersökning. De retoriska analyserna har gjorts genom en närläsning av texterna, följt av analyser baserade på en modell som bygger på läran om *dispositio* samt *elocutio*.

Undersökningens resultat visar att alla de sex analyserade böckerna innehåller budskap och retoriska drag. Dock skiljer sig dessa drag åt en hel del mellan böckerna. Hur texterna byggs upp retoriskt handlar i stor utsträckning om vad texten vill förmedla till sina läsare.

I kopplingen till de samtida barnboksdebatterna visar resultatet av analyserna att vissa ”lämpliga” budskap finns representerade i materialet. Framför allt gäller det de böcker där ett påtagligt syfte att, genom böckerna budskap, påverka läsarna med önskan om att förändra deras *doxa*.

Utifrån uppsatsens resultat dras slutsatsen att det som i första hand skapar barnbokens särart, att den skrivs *av* vuxna *för* barn, utgör grunden för vår syn på barnboken. Det är den vuxne utgör normen i sammanhanget, en norm som troligtvis även i fortsättningen kommer att påverka den barnlitterära texten.

Nyckelord: retorisk analys, barnlitteratur, barnboksdebatt

Innehållsförteckning

1. Inledning	1
1.1. Bakgrund, två barnboksdebatter	1
1.2. Syfte och forskningsfrågor	3
1.3. Disposition	4
2. Forskningsöversikt	5
2.1. Synen på barnboken – historisk översikt	5
2.2. Barnboken	7
2.2.1. <i>Barnbok, bilderbok, barnläsaren och barndom – fyra grundläggande begrepp</i>	7
2.2.2. <i>Barnbokens särart</i>	8
3. Metod, material och genomförande	9
3.1. Metodval	9
3.2. Material och urval	11
3.2.1. <i>Material</i>	11
3.2.2. <i>Urval</i>	11
3.3. Analys	12
3.3.1. <i>Retorik – kort introduktion</i>	12
3.3.2. <i>Doxa</i>	13
3.3.3. <i>Modell för analysen – dispositio, elocutio och retoriska begrepp</i>	13
3.4. Genomförande	16
3.5. Validitet, reliabilitet och etiska överväganden	16
4. Resultat	18
4.1. Amos och Soma. Sagan om den stora kärleken	18
4.2. Niklas Nilssons vita vantar	20
4.3. Mamma Mu bygger koja	22
4.4. Den andra mamman	25
4.5. Kalle med klänning	27
4.6. Leo för en dag/Lia för en dag	30
5. Analys	32
5.1. Komparativ analys	32
5.1.1. <i>Dispositio</i>	32
5.1.2. <i>Elocutio</i>	36
5.2. Debatterna – en kontext	37
5.3. Böckernas ”lämpliga” budskap	39
5.4. Den vuxnes syn på barnet	41
6. Sammanfattning och avslutande diskussion	43
7. Referenser	46

1. Inledning

”All pedagogisk konst är dålig konst – och all god konst är pedagogisk”, skrev författaren Lennart Hellsing redan 1963 i sin debattbok *Tankar om barnlitteraturen* (1999:25). Han formulerade där något som kan betraktas som en evig fråga i diskussionen om barnlitteratur: vad är egentligen barnbokens syfte och funktion och hur ska man förhålla sig till olika böckers konstnärliga respektive pedagogiska ansatser?

Barnboken väcker starka känslor; den rör synen på litteratur och konst, på barnet och den vuxne, på uppfostran och samtida värderingar och ideal. Barnbokens roll är något som diskuteras regelbundet och denna uppsats utgår från två samtida debatter om barnlitteratur.

Jag blev intresserad av vad dessa debatter uttryckte angående barnbokens situation idag: att den är hotad av censur, nymoralism och ökade krav på pedagogiska drag. I en artikel i *Vi läser* 2010 (se vidare 1.1 nedan) uttryckte författaren Ulf Stark sin oro för en ny försiktighet i barnlitteraturen, och hävdade vidare att det knappt går att publicera en bild av en säl i en barnbok idag utan att den måste ha flytväst på sig.

Detta är en roliga och slagkraftiga formulering, men den döljer ett allvar som fick mig att börja undra. Är det så att dessa påståenden kan stämma överens med det faktiska innehållet i barnlitteraturen? Måste sälarna ha flytväst på sig i dagens barnböcker?

Den här uppsatsen är resultatet av denna undran.

1.1 Bakgrund, två barnboksdebatter

I detta inledande avsnitt redogör jag för två barnboksdebatter från 2008 respektive 2010, vilka fungerar som utgångspunkt för denna undersökning. Debatterna rör båda, om än på något olika sätt, diskussioner om vad barnboken egentligen har för syfte: ska den, i möjligaste mån, bygga enbart på en konstnärlig grund eller har den också som uppgift att överföra vissa värderingar till sina läsare? Debatterna rör också frågan huruvida det existerar samtida krav på barnlitteraturen vilka försämrar dess kvalitet.

Under våren 2008 ägde en debatt rum på *Dagens Nyheters* kultursida Barn & Ung. Den inleddes efter att tidningens barnkulturredaktör Lotta Olsson uttryckt sig kritiskt mot att nya förlag med uttalad genusinriktning börjat etablera sig på barnboksmarknaden. Hon menade att det är oseriöst att driva förlag med tydlig värdegrund och att sådan förlagsverksamhet riskerar att försämra kvaliteten på litteraturen.

Karin Salmson, som 2007 startat ett bokförlag som hade som syfte att främja jämställdhet och mångfald, kände sig angripen av Lotta Olsson. Hon skrev ett svarsinlägg där hon hävdade att *all* litteratur förmedlar värderingar, dessutom ofta normativt återskapande, och att böckerna från hennes förlag, som alla genomgår en s.k. "genusgranskning", erbjuder något en ny generation föräldrar faktiskt efterfrågar.

Lotta Olsson höll dock fast vid sin åsikt: barnboksförlag med inriktning på skönlitteratur bör enbart ha *en* grund och det är att ge ut konstnärligt bra barnböcker. "Om det bakomliggande syftet syns för tydligt blir boken mer lärobok än skönlitterär upplevelse", hävdade Olsson. Hon påpekade också att en stor del av litteraturen inte alls speglar våra värderingar, men att detta inte är ett skäl att ersätta den med "tillrättalagd propaganda där världen är rättvis och fin".

Karin Salmson replikerade att hennes förlags böcker inte alls lägger verkligheten tillrätta utan skildrar den mer mångfacetterad och nyanserad än marknadskrafterna tillåter. Lotta Olsson konstaterade då i sitt svar att diskussionen mellan henne och Salmson egentligen handlade om en grundläggande syn på barnlitteratur och ställde sig frågan: "Ska barnböcker i första hand vara uppfostringsverktyg eller är den konstnärliga kvaliteten viktigast?"

Debatten fortsatte och fler aktörer trädde in för att försöka besvara frågan om vad som egentligen utmärker god barnlitteratur (*Dagens Nyheter* 2008).

Två år senare bröt en liknande diskussion ut. Den 17 mars 2010 publicerade tidningen *Vi läser* en artikel av journalisten Pia Huss med rubriken "Förlagen censurerar barnböckerna!". I artikeln uttryckte välkända svenska barnboksförfattare en oro över hur barnboksbranschen utvecklats de senaste åren och de menade att förlagen, och därmed utgivningen av barnböcker, blivit fegare. Formuleringar som "nymoralism" och "förlorad mångfald" användes för att beskriva utvecklingen. Författaren Inger Brattström menade att det fanns en större frihet att beskriva verkligheten förr och Viveca Lärn berättade att hon funderat på att helt sluta skriva barnböcker på

grund av ”politiskt korrekta unga redaktörer”. Författaren Ulf Stark förklarade att han var bekymrad över att barnböckerna håller på att förlora sin konstnärliga position eftersom de allt oftare bedöms och används som pedagogiska hjälpmedel.

I artikeln uttalade sig även Annika Nasiell, chefredaktör för Barnens Bokklubb. Hon höll delvis med författarna och menade att dagens föräldrar allt oftare reagerar på innehållet i böcker och är kritiska mot allt sådant som kan tänkas oroa deras barn. Från förlagsbranschens sida ställde man sig i huvudsak oförstående till författarnas anklagelser (Huss 2010:55 ff).

Debatten som startade med artikeln i *Vi läser* våren 2010 rörde sammanfattningsvis frågan om huruvida en ny försiktighet och moralism uppstått i barnboksutgivningen under de senaste 10–20 åren. Både denna debatt och den som pågick under 2008 utgår från frågan om vilken funktion barnboken har idag samt vilken funktion den *bör* ha.

1.2. Syfte och forskningsfrågor

Syftet med denna uppsats är att undersöka ett mindre antal bilderböcker med utgångspunkt i debatterna från 2008 och 2010 och de åsikter om barnböckers eventuellt tillrättalagda budskap och värderingar som förs fram i dessa. Genom att analysera ett begränsat antal bilderböcker vill jag se om de tendenser som påtalats i debatterna går att spåra i det innehåll och de budskap som kommer till uttryck i böckerna. Syftet kan formuleras genom följande frågeställningar:

- Kan dagens bilderböcker sägas vara ett uttryck för samtida önskemål om ”lämpliga” budskap för unga läsare?
- Hur framkommer i så fall dessa ”lämpliga” budskap i samtida barnlitteratur?

Med ”lämpliga” budskap menas här budskap som på ett eller annat sätt kan betraktas som tillrättalagda utifrån de påståenden som framhålls i debatterna från 2008 respektive 2010. Vad detta innebär mer konkret diskuteras i samband med analysen av undersökningens resultat. ”Samtida” definieras, utifrån debatten i *Vi läser*, som böcker utgivna de 10–20 senaste åren.

Eftersom endast ett mindre antal böcker analyseras är uppsatsen enbart en fallstudie och resultatet är därmed inte generaliserbart.

1.3 Disposition

I kapitel 2 ges först en kortfattad redogörelse för synen på barnboken. Ett urval av för uppsatsen relevanta teoretiska begrepp och resonemang uppmärksammas sedan.

I kapitel 3 redogörs för val av metod, urval av material samt hur undersökningen genomförts. Därefter diskuteras studiens validitet, reliabilitet samt diverse etiska överväganden.

Resultatet av analyserna presenteras i kapitel 4 och i det femte kapitlet görs sedan en analys av resultatet utifrån den teoretiska bakgrunden. Här besvaras uppsatsens forskningsfrågor.

I det sjätte kapitlet ges en sammanfattning av uppsatsen och vidare förs en avslutande diskussion kring resultatet. Här presenteras även förslag på fortsatt forskning.

2. Forskningsöversikt

I följande kapitel ges först en kortfattad redogörelse för ett antal uppfattningar som i olika perioder varit rådande i synen på barnlitteratur. Syftet är här i första hand att förankra barnboksdebatterna från 2008 respektive 2010 i en historisk kontext. Genomgången koncentrerar sig på den roll som uppfostrare och undervisare som följt barnboken genom en stor del av dess historia. Ett urval av för uppsatsen relevanta begrepp och resonemang hämtat från barnlitteraturforskningen uppmärksammas också.

2.1. Synen på barnboken – historisk översikt

Barnlitteratur har i högre utsträckning än annan litteratur använts i undervisande och socialiserande syfte, slår Maria Nikolajeva fast i *Barnbokens byggklossar* (2004:20). Under lång tid ansågs det huvudsakliga syftet med barnboken vara att lära ut de rätta värderingarna och idealen till barnen, och den moraliskt och pedagogiskt inriktade barnboken dominerade (Kåreland 2001:27 ff). I huvuddelen av böckerna gjorde sig vuxennormerna tydligt påmind; barnen skulle uppfostras till att rätta sig efter de vuxnas regler och auktoritet.

En förändring beträffande både barnbokens form och innehåll kom emellertid kring 1945 (Kåreland 2009:21 f), och det är till denna tid som man vanligtvis förlägger genombrottet för den moderna svenska barnboken (Kåreland 2001:35). Den uppfostrande och pedagogiska roll som tidigare dominerat ersattes under denna tid av en ny attityd i litteraturen, där det estetiska och lekfulla fick större plats (Kåreland 2008:25). Författarna som debuterade nu utgick från barnperspektivet och därmed fick barnboken en ny funktion; den var inte längre i första hand ett medel för uppfostran.

Om barnlitteraturen på 1950-talet dominerades av fantasifulla berättelser kom den under de följande decennierna att närma sig realismen allt mer. Under denna tid radikaliserades och politiserades

debatten om barnlitteraturen i takt med den övriga samhällsdebatten (Kåreland 2009:52). På 1960-talet började barnlitteraturen få en något högre status: den sågs som en viktig del av kulturen och samhället och belystes i ett vidare perspektiv (Kåreland 2009:37). I samband med detta ökade också kritiken mot delar av det dåvarande barnkulturutbudet, framför allt mot den s.k. populärlitteraturen, som vissa kritiker menade mest bestod av skräp.

1968 publicerades Gunila Ambjörnssons debattbok *Skräpkultur åt barnen* och den blev snabbt uppmärksam. I boken gick författaren till hårt angrepp mot samtidens kulturutbud för barn, framför allt den alltmer framväxande kommersiella kulturen. Hon ansåg att det pågick en idyllisering av barndomen, och hon önskade sig böcker som ifrågasätter den rådande samhällsordningen och vågar experimentera med form och innehåll. Men för detta krävdes det en förändrad inställning till barnboken hos förlag, lärare och föräldrar, menade Ambjörnsson. Som en del av problemet såg hon den kommersiella aspekten av förlagsverksamheten: barnböckerna måste vända sig till köparna, dvs. vuxna, vilka många gånger har en fast rotad syn på vad barnlitteratur ska innehålla (Ambjörnsson 1968:22 ff).

Några år efter debatten om skräplitteratur, i början av 1970-talet, slog den s.k. politiska barnboken igenom. Författarna till dessa böcker såg det som sin uppgift att informera om det aktuella samhället samt att skapa medvetenhet och solidaritet hos sina läsare (Kåreland 2001:109). De politiska barnböckerna fick emellertid kritik för sin vänstervridna grundsyn och ofta stränga moralism – vissa hävdade till och med att den gamla moraliska barnlitteraturen återuppstått (Westin 2003:267).

Inriktningen inom barnlitteraturen blev under 1980-talet mer individualistisk (Kåreland 2001:109), och på 1990-talet kan utgivningen av barnböcker sägas ha präglats av normbrott och nytänkande. Under senare år är det framför all bilderboken som har stått i centrum för den teoretiska debatten inom barnlitteraturforskningen och fokus på barnboken som estetiskt objekt har blivit allt tydligare (Kåreland 2003: 277 f).

Sammanfattningsvis har barnlitteraturen historiskt sett varit nära förbunden med den pedagogiska traditionen och en önskan att, genom böckerna, uppfostra barn och lära dem de ”rätta” värderingarna. Detta är ett synsätt som sällan gett det estetiska något egenvärde.

2.2. Barnboken

2.2.1. *Barnbok, bilderbok, barnläsaren och barndom – fyra grundläggande begrepp*

Begreppet 'barnbok' används i denna uppsats på samma sätt som Maria Nikolajeva gör i *Bilderbokens pusselbitar*. Hon definierar där barnlitteratur som litteratur skriven, publicerad, marknadsförd och behandlad av experter med barn som sin huvudsakliga publik (2000:15). Vidare kan en 'bildebok', enligt Ulla Rhedin, definieras som en bok av begränsat omfång som i skönlitterärt syfte vill berätta en historia genom att kombinera text och bild till en konstnärlig helhet (2001:17). Bilderboken kan sägas vara en kategori inom barnlitteraturen som inte består av någon enhetlig grupp litterära verk; den rymmer istället ett antal olika genrer (Nikolajeva 2000:263).

Hur barnläsaren, barnbokens primära adressat, uppfattar och tolkar skönlitterära berättelser och uppfattar textens s.k. fikcionalitet råder det delade meningar om. Maria Nikolajeva menar att barn ofta möter på problem att skilja på fiktion och verklighet när de läser skönlitteratur, och att detta bl.a. kan få som konsekvens att de uppfattar fiktiva karaktärer som levande människor (2004:168).

Inom barnlitteraturforskningen, som är ett tvärvetenskapligt ämne, förekommer studier inom ett antal olika områden som på ett eller annat sätt kan länkas till barn och litteratur. Ett av dessa områden rör synen på barndom. David Buckingham hävdar i boken *After the Death of Childhood. Growing Up in the Age of Electronic Media* att barndomen numera, inom såväl historisk som sociologisk barndomsdebatt, betraktas som en social och kulturell konstruktion (2000:6). Buckingham tillhör därmed en forskningsinriktning där man utgår från att barn har betraktats på många olika sätt i olika kulturer, olika sociala grupper och olika tider (2000: 10).

David Buckingham förespråkar vidare ett synsätt som definierar 'barndom' som en konstruktion beroende av två dominanta diskurser. Den ena kategorin omfattar diskurser om barndom som producerats av vuxna i första hand *för* vuxna, och den andra diskursen som produceras av vuxna (sällan av barn) *för* barn. Till den senare hör en stor del av barnkulturen, däribland barnlitteraturen, menar Buckingham (2000:103).

Detta resonemang innebär i förlängningen att vad som i en viss kultur och tid är den dominerande synen på barndom också kommer

att påverka hur man betraktar barnlitteraturen och dess roll. Uppfattningen att barnet och barnboken konstrueras utifrån samma diskurser är en tanke som kan kopplas till samtida barnboksdebatter och uppsatsens syfte.

2.2.2. Barnbokens särart

Barnboksforskaren Lena Kåreland skriver i *Barnboken i samhället* att det i samhället råder en maktobalans mellan vuxna och barn och menar att denna ojämlika relation även går att hitta i den barnlitterära texten. Barnböckerna skrivs av vuxna för barn, det är sedan vuxna som publicerar och bedömer böckerna och slutligen är det i huvudsak också vuxna som fattar beslut vid inköp av barnböcker (Kåreland 2009:14). Detta kan betraktas som en av barnbokens särarter.

Om författarens syn på barnet och hur denna syn påverkar barnboken skriver också Göte Klingberg i *Barnlitteraturforskning* (1972). Han använder här termen *adaption* och menar med detta en anpassning av barnlitteraturen med hänsyn till mottagarnas intressen, behov, förkunskaper osv. Adaption rör alltså författarens uppfattning om sina läsare, en uppfattning som Klingberg menar påverkar valet av både stoff, form, stil och medium. Det är denna anpassning som, enligt honom, främst skiljer barnboken från vuxenboken (Klingberg 1972:96 f). Många har kritiserat adaptionbegreppet och menar att det riskerar att befästa föreställningar om barnlitteraturen som tillrättalagd (Svensson 2003:62).

Ett annat begrepp som rör barnbokens särart och som också hör samman med det inflytande vuxna har över dess form och funktion är det s.k. dubbla tilltalet. Detta är en beteckning för den dubbla roll barnboken får eftersom den många gånger vänder sig till den primära adressaten, barnet, och till den vuxna medläsaren samtidigt (Nikolajeva 2000:265). De vuxna utgör helt enkelt en viktig del av den grupp barnböckerna ska tilltala – de ansvarar för bokinköpen och de läser ofta böckerna tillsammans med barnen. Det dubbla tilltalet är ett särdrag främst hos bilderboken, hävdar Ulla Rhedin i avhandlingen *Bilderboken – på väg mot en teori* (2001:134).

Sammanfattningsvis kan man konstatera att barnboken, liksom det närliggande begreppet 'barndom', är något som skapats och definieras av, och delvis också för, vuxna.

3. Metod, material och genomförande

I detta kapitel behandlas först kortfattat det metodval som gjorts utifrån uppsatsens syfte, och sedan görs en presentation av undersökningens material. Avsnittet efter innehåller en kort introduktion till den retoriska traditionen, följt av en presentation av den modell som mina analyser bygger på samt definition av ett antal retoriska termer. Sist i kapitlet förs ett kort resonemang om studiens validitet och reliabilitet samt diverse etiska överväganden.

3.1. Metodval

Som framgår i avsnitt 1.2. ovan är syftet med denna undersökning att se *om* lämpliga och tillrättalagda värderingar och budskap kan hittas i ett antal bilderbokstexter och vidare *hur* dessa i sådana fall framkommer. Uppsatsen bygger med andra ord på närläsning av bilderböcker genom textanalys, vilket gör studien kvalitativ. Till viss del förekommer även ett kvantitativt förhållningssätt till materialet, framförallt i sammanställningen av vilka retorisk drag som dominerar respektive bok. Eftersom resultaten av de analyserade böckerna sedan jämförs utgörs en del av undersökningen också av en komparativ analys.

Undersökningens fokus ligger på böckernas innehåll, och då framför allt de budskap som förmedlas. Därför anser jag att en retorisk analys är den metod som bäst lämpar sig för undersökningens syfte. Med hjälp av retorisk analys kan påverkande och värderande drag i texter uppmärksammas, även de drag som inte uttrycks explicit utan ligger dolda i texterna. Att kritiskt kunna bedöma andras budskap är dessutom en viktig kunskap i en demokrati, och i detta sammanhang kan retorisk analys fungera som ett viktiga redskap (Karlberg & Mral 1998:13 ff).

I och med att jag valt retorisk analys som metod utgår jag ifrån att böckerna som ska analyseras uppvisar drag av påverkan och att varje bok har ett budskap, även om detta budskap kan se ut på många olika

sätt. Emellertid finns det några viktiga aspekter att nämna kring detta metodval.

För det första påstår jag *inte*, genom valet av en retorisk analysmetod, att författarna nödvändigtvis medvetet utgått från retoriska strukturer när de skrivit sina böcker. Graden av medvetenhet kring formulering av budskap varierar troligen, men hur medvetet detta varit i själva skapandet av texten är inte något jag i mina analyser har för avsikt att försöka bedöma.

För det andra är materialet som analyseras riktat i första hand till barn, det är de som är texternas implicita (tilltänkta) läsare. Uppsatsens analyser fokuserar dock inte på mottagarnas reaktioner utan på vad texterna i sig, genom sina avsändare, säger och det är jag som agerar uttolkare av materialet. Eftersom syftet är att se huruvida anpassade och lämpliga budskap kan iakttas i de utvalda texterna, inte vad dessa har för eventuell effekt på sina läsare, anser jag detta perspektiv vara berättigat.

För det tredje ligger syftet bakom analyserna inte på att få fram resultat som kan säga något om en generell utveckling inom den samtida barnlitteraturen. Denna uppsats är kvalitativ och enbart en fallstudie.

Resultaten av de retoriska analyserna ska sedan sättas i relation till de båda debatter som är undersökningens utgångspunkt (se avsnitt 1.1. ovan). De analyserade texterna sätts därmed i ett diskursivt sammanhang, vilket innebär att en del av uppsatsens metod också utgörs av diskursanalys. Diskursanalysens fokus kan variera kraftigt (Bergström & Boréus 2000:21), och det medför självklart även en variation i definitionen av dess innebörd. I denna undersökning kommer 'diskurs' i första hand betraktas som en: "[...] viktig form av social praktik som bidrar till att konstituera världen" (Jørgensen & Phillips 2000:67). Påståendet att diskursteorins utgångspunkt är att objektivitet är något som *skapas* är även detta något undersökningen förhåller sig till (Jørgensen & Phillips 2000:40 ff).

Diskursanalysen är inriktad mot textens innebördsaspekt (Bergström & Boréus 2000:21), vilket gör den till en metod lämplig att tillämpa på de två debatterna som undersökningen utgår från.

De retoriska analyserna gör analys av barnbokstexterna i ett socialt, kontextuellt betingat sammanhang möjlig. Eftersom mitt syfte är att dels se närmare på budskapen i böckerna, dels att sedan koppla dessa till de båda debatterna om barnlitteratur (se avsnitt 1.1. ovan), har jag funnit den retoriska analysen, tillsammans med den övergripande diskursanalysen, som lämpliga metodiska utgångspunkter.

3.2. Material och urval

3.2.1. *Material*

Mitt material utgörs av följande sex svenska bilderböcker:

- *Amos och Soma. Sagan om den stora kärleken* av Stark, Ulf & Höglund, Anna (2009)
- *Niklas Nilssons vita vantar* av Lärn, Viveca & Ahlbom, Jens (1999)
- *Mamma Mu bygger koja* av Wieslander, Jujja & Tomas, Nordqvist, Sven (1995)
- *Den andra mamman* av Sjögren, Viveka (2007)
- *Kalle med klänning* av Skåhlberg, Anette & Dahlquist, Katarina (2008)
- *Leo för en dag/Lia för en dag* av Wilke, Carina & Koleff, Inger (2007)

3.2.2. *Urval*

Böckerna som utgör mitt analysmaterial har valts omsorgsfullt och utifrån ett antal kriterier. Till att börja med är alla sex böckerna bilderböcker. Detta beror på att de båda debatterna som uppsatsen utgår ifrån i första hand rör denna kategori av barnlitteratur.

Ett faktum som redan berörts är att en bilderbok definieras utifrån att den berättar en historia genom *både* ord och bild, men det är också viktigt att framhålla att förhållandet mellan dessa kan se ut på olika sätt. Jag har, utifrån en kategorisering av bilderböcker i Maria Nikolajevas *Bilderbokens pusselbitar* (2000:17), valt sex böcker där jag anser att texten förmedlar huvudparten av berättelsen, medan bilderna främst kompletterar eller förstärker orden. Genom denna anpassning av urvalet anser jag det berättigat att mina analyser främst fokuserar på böckernas texter.

En del av min urvalsprocess har bestått av att hitta ett material som, i möjligaste mån, kunnat kopplas till de debatter som utgör undersökningens utgångspunkt.

Två av författarna som uttalade sig i artikeln i *Vi läser* (Huss 2010) finns representerade i mitt material: Ulf Stark (*Amos och Soma*) och Viveka Lärn (*Niklas Nilssons vita vantar*). I artikeln förekom även

uttalanden från Barnens Bokklubb, och jag har därför valt att också ta med en bok hämtad från bokklubbens hemsida (Barnens Bokklubb 2010). Valet föll på *Mamma Mu bygger koja* av Jujja och Tomas Wieslander. Den fjärde boken i mitt material är *Den andra mamman*, skriven av Viveka Sjögren. Hon har bland annat under en debatt på *Bok- och biblioteksmässan* 2010 uttalat sig kritiskt mot vad hon anser vara en ny utveckling inom barnboksbranschen, där fokus hamnar på barnboken som kommersiell produkt (Barnboksprat 2010). Därmed går även denna bok att knyta till debatten. De två sista böckerna i mitt urval är *Kalle med Klänning* av Anette Skåhlberg och *Leo för en dag/Lia för en dag* av Carina Wilke. Båda dessa bilderböcker har givits ut med delvis uttalade tankar om genus, jämställdhet och mångfald (Sagolikt Bokförlag 2010 & Carina Wilke 2010), och kan därmed knytas till debatten i *Dagens Nyheter* under 2008.

3.3. Analys

3.3.1. Retorik – kort introduktion

Retoriken är studiet av hur ord och alla andra typer av symboler används för att påverka (Grinde 2008:25) och det är en lära med mycket gamla anor. Denna undersökning utgår i första hand från den klassiska retorik som utvecklades under antiken och Aristoteles definition av begreppet. Aristoteles betraktas ofta som den viktigaste tänkaren inom den retoriska traditionen (Grinde 2008:30 ff).

Enligt den definition av retoriken som formulerades av Aristoteles är ämnet både en teori och praktik, och det kan anpassas till mängder av texter, symboler och situationer. Retoriken är vidare, enligt Aristoteles definition, inte konsten att övertyga, utan en konst som hjälper oss att *finna* det som övertygar (Grinde 2008:31).

Retoriken är ett verktyg för att skapa övertygande texter, men den kan lika väl användas för att analysera påverkan i text (Grinde 2008:25). I sammanhanget kan också nämnas att förhållandet mellan retorik och skönlitteratur är långtifrån ny. Aristoteles hänvisar i sin avhandling om diktkonsten, *Poetiken*, till sin *Retorik*, och än idag är studiet av skönlitteratur en central verksamhet för många retoriker (Grinde 2008:46 f).

3.3.2. *Doxa*

När man som talare eller skribent vill påverka en publik måste man, enligt den retoriska traditionen, alltid förhålla sig till de föreställningar publiken uppfattar som sanna och självklara. Man måste därmed förhålla sig till dess *doxa*, en viktig utgångspunkt inom den klassiska retoriken. *Doxa* kan dels beskrivas som de trosföreställningar som inte får eller kan ifrågasättas vid en viss tidpunkt, dels som sådant som är så självklart att det nästan inte behövs sägas. Vidare är *doxa* inte bara en utgångspunkt för en talare eller skribent, utan det är också ett mål, detta eftersom ett tal eller en text kan ha en önskan om att förändra det publiken håller för sant (Grinde 2008:48).

I *Doxologi – en essä om kunskap* (2002) beskriver Mats Rosengren retoriken som en doxologi, dvs. en lära om *doxa*. Han hävdar att den inom vetenskapen så djupt rotade tanken om entydig och absolut sann kunskap egentligen inte existerar, utan egentligen är *all* kunskap doxisk (2002: 8 f). Detta beror på att mänsklig kunskap, enligt Rosengren, är föränderlig och alltid befinner sig i ett socialt och historiskt sammanhang (2002:68).

Retoriken är därmed inte bara en metod för att studera påverkan i text, utan kan också användas för att studera de föreställningar man inom ett visst område och vid en viss tidpunkt uppfattar som sanna.

3.3.3. *Modell för analysen – dispositio, elocutio och retoriska begrepp*

Inom den klassiska retoriken existerar mängder av begrepp och termer för olika delar av språk, kommunikation och text som kan studeras. Det finns alltså inte bara en metod för retorisk analys (Grinde 2008:174), och inte heller är det helt självklart hur de olika retoriska begreppen ska tillämpas på texterna. Det är därför viktigt att definiera den grundanalys och de begrepp man väljer att arbeta med, samt motivera varför dessa är relevanta i sammanhanget (Karlberg & Mral 1998:19 f).

Nedan redogör jag för min grundanalys som tar sin utgångspunkt i retorikens *parteslära*: *dispositio* och *elocutio*. Efter detta ges kortfattade definitioner av ett antal begrepp hämtade ur den klassiska retoriken som förekommer i analysen.

Dispositio

Mina analyser utgår från den del av den klassiska retorikens *parteslära* som rör grundläggande dispositionsordning för tal, *dispositio*. Jag utgår från en variant av en klassisk retorisk disposition som består av följande fem delar: *exordium*, *narratio*, *propositio*, *argumentatio*, *peroratio* (inklusive *recapitulatio*).

Den första delen i dispositionen av ett tal eller en skriven text är *exordium* – textens inledning. Den har som huvudsakligt syfte att locka publiken att stanna kvar och fortsätta läsa. Här är det, enligt den klassiska retoriken, viktigt att väcka läsarnas intresse och att skapa trovärdighet. I vilken utsträckning man måste göra detta beror på publiken och det man skildrar i sin text (Grinde 2008:202 ff).

Nästa del är *narratio* – textens bakgrundsdel. I denna del bör författaren bygga upp grunden för den fortsatta framställningen. Det är här som publiken ska förstå vad författaren säger, tro på hans eller hennes slutsatser och därmed också övertygas om det budskap texten har (Grinde 2008:209).

Efter bakgrunden kommer *propositio* – textens ”tes”. Tesen, eller huvudbudskapet, kan vara antingen outtalad (*implicit*) eller uttalad (*explicit*) (Grinde 2008:68). I skönlitteratur är budskapen sällan helt explicit uttryckta, och en stor del av analyserna bygger därmed på att genom närläsning försöka klargöra vad det egentligen är texten vill säga.

Argumentatio är den fjärde delen, och den del inom klassisk retorik som utgör själva argumentationen eller bevisningen för textens budskap. I denna del analyserar jag de bevis för de sex böckernas respektive huvudbudskap som går att spåra i texten. Bevisen samlas i två eller tre huvudkategorier utifrån vilka påståenden som går att hitta i böckerna, och dessa är att betrakta som texternas ”argument”. Huvudargumenten är formulerade av mig om inget annat framgår.

Den sista delen i *disposition* och i mina analyser utgörs av *peroratio* (inklusive *recapitulatio*). Detta utgör textens avslutning tillsammans med en eventuell sammanfattning av textens huvudsakliga argument. I slutet är det viktigt att engagera läsarnas känslor och att åskådliggöra och konkretisera det budskap man vill framföra, s.k. *evidentia* (Grinde 2008:219).

Elocutio

En del av retorikens *parteslära* utgörs av *elocutio*, som är en benämning på hur språket utformas för att ge retorisk effekt (Hellspong 2004:104).

Läran om *elocutio* kan delas upp i fyra underavdelningar, varav en rör förmågan att uttrycka sig konstfullt för att på så sätt påverka sin publik (Grinde 2008:237). Detta studeras genom analys av förekomsten av *troper* och *figurer*, ibland gemensamt kallat *stilfigurer*, i texterna. Troper betecknar generellt ett ord eller ett uttryck som används i en annan betydelse än den gängse, medan en figur innebär skapandet av en särskild disposition för orden genom att exempelvis avvika från rådande ordföljd (Grinde 2008:276).

Stilfigurerna anses vara ett av de mest effektiva av retorikens alla verktyg (Grinde 2008:291). I mina analyser nämns enbart ett urval av de stilfigurer som har en argumentativ funktion i texterna. Urvalet har baserats på den betydelse stilfigurerna har för framförandet av budskapet i respektive bok.

Retoriska termer och begrepp

I analyserna förekommer ett antal termer och begrepp hämtade från den klassiska retoriken. En av de viktigaste utgångspunkterna i den retoriska läran är att den utgår från att människan påverkas både av känslor, talarens (eller i denna analys berättarens) karaktär och av rationella argument. Man brukar tala om tre olika retoriska ”bevismedel” (*pisteis*), och deras latinska namn är *logos*, *ethos* och *pathos* (Grinde 2008:55 ff).

Logos handlar att försöka påverka sin publik med rationella resonemang, medan *pathos* istället handlar om att få läsarna att känna för det man talar om. Den tredje *pisteis* är *ethos*, och detta bevismedel avser hur en talare eller skribent använder sin egen karaktär för att påverka. I en skönlitterär text innebär detta vad berättaren gör för att skapa trovärdighet för berättelsen och karaktärerna. I mina analyser är det de argument som utgår från känslor (*pathos*) eller berättarens karaktär (*ethos*) som specificeras i texten. Övriga argument är att betrakta som ”vanliga” (*logos*) argument.

Många retoriker framhållit *pathos*-argument som den mest effektiva bevisformen inom retoriken (Renberg 2007:36).

Aristoteles menade vidare att det finns två typer av argumentationsformer. Dels kan man utgå från ett exempel, *paradigm*, som får fungera som bevis, dels kan man använda ett mer principiellt

påstående som utgångspunkt, *entymem* (Grinde 2008:98). Entymem bygger på en logisk slutledning där antingen en av flera premisser i slutledningen är uteslutna, eller så är resonemangets slutsats outtalad.

Maria Karlberg och Brigitte Mral använder begreppet 'retoriska problem' för att sammanfatta de eventuella invändningar mot budskapet som en avsändaren söker bemöta i sin text (1998:25). De använder också begreppet 'vi-känsla', om betydelsen i att skapa en slags samhörighet med sin publik (1998:33).

3.4. Genomförande

De retoriska analyserna har gjorts på de sex bilderböcker som tagits fram utifrån redovisade urvalskriterier. Texterna har närlästs och sedan analyserats efter den retoriska modell som bygger på den klassiska retorikens lära om *dispositio*. Efter detta har en genomgång av texternas stilfigurer gjorts, enligt retorikens lära om *elocutio*. Enbart de troper och figurer med en tydlig argumentativ funktion har studerats. De definieras i resultatdelen, i den ordning de presenteras i texten för första gången.

I denna undersökning ligger fokus på texterna, även om det är bilderböcker som analyseras. I genomförandet av analyserna har bilderna framför allt betraktats som ett komplement till textens argumentation. Detta innebär att bilderna i det färdiga resultatet enbart diskuteras närmare då de fyller en tydlig retorisk funktion genom att exempelvis förstärka ett påstående ur texten. Analysen är därmed inte multimodal, utan jag fokuserar i första hand på verbaltexterna.

3.5. Validitet, reliabilitet och etiska överväganden

Till att börja med kan man konstatera att i en retorisk analys hamnar fokus på de drag av påverkan samt de budskap som går att spåra i texterna. Retorisk analys fångar inte upp böckernas fullständiga litterära och konstnärliga komplexitet, och detta bör man vara medveten om när resultaten redovisas. Men den retoriska metoden är ett sätt att närma sig skönlitteraturen från ett delvis annat håll, och den gör det sedan möjligt att sätta resultaten i ett diskursivt sammanhang. Min förhoppning är att det framgår att behandlingen av materialet skett varsamt och med respekt.

I en retorisk analys ingår alltid ett mått av tolkning, inte minst när

analysmaterialet är skönlitterär text. Att förförståelsen hos uttolkaren kan påverka tolkningarna är ett faktum som inte går att bortse ifrån (Karlberg & Mral 1998:12). Min förförståelse och mina tolkningsramar till trots har jag försökt förhålla mig så objektiv som möjligt till mitt material. Analysen har genomförts utifrån en tydlig retorisk modell, och termer och begrepp är väl definierade.

Bilderboken är, vilket redan nämnts, inte en enda genre utan innehåller många olika kategorier av böcker. Detta speglas tydligt i mitt analysmaterial, som består av sex böcker med mycket olika handlingar, huvudpersoner, tematik osv. Bredden i materialet kan självfallet skapa vissa svårigheter då alla texter analyseras utifrån samma grundmodell. Efter att resultatet presenterats kommer jag därför att uppmärksamma diverse skillnader och likheter som går att spåra i böckerna och deras budskap genom att jämföra resultaten av de enskilda analyserna.

Eftersom detta i första hand är en kvalitativ analys är resultatet inte generaliserbart.

4. Resultat

I detta kapitel redovisas resultaten av de retoriska analyserna. De sex böckerna behandlas en och en utifrån den modell som beskrivits i metoddelen. I början av varje analys refereras bokens handling kortfattat.

4.1. Amos och Soma. Sagan om den stora kärleken

av Ulf Stark, med illustrationer av Anna Höglund

Amos och Soma. Sagan om den stora kärleken handlar om aporna Amos och Soma som älskar varandra över allt annat. När Amos en dag får veta att Soma är gravid vill han ge henne något fint. Han kommer då att tänka på en saga de hört om en trädgård där världens saftigaste äpplen växer. Det är en farlig plats vaktad av en hemsk man, men Amos har bestämt sig: han ska ge sig av dit för att hämta hem en av frukterna till sin älskade Soma.

Boken inleds (*exordium*) med att några apor sitter i ett träd och lyssnar på sagor. Vi får veta att de har en älsklings saga – den om Amos och Soma (s. 2). Denna inledning skapar intresse för sagan som ska berättas och en trovärdighet (*ethos*) för själva historien, eftersom berättaren talar om för oss att det är den saga aporna älskar allra mest.

Berättelsen fortsätter med bakgrunden (*narratio*), som till stor del består av att Amos och Soma presenteras för läsarna. Här gestaltas storheten och styrkan i deras kärlek, bl.a. får läsarna veta att de ”tyckte så mycket om varandra att dom hörde varandras tankar” (s. 4). Utifrån detta, tillsammans med att Amos trotsar en stor fara för att ge Soma en gåva, går det att uttyda att boken är en saga som vill gestalta kärlekens styrka. Ett möjligt huvudbudskap (*propositio*) skulle därför kunna formuleras genom påståendet: *Kärleken övervinner allt*.

Det som fungerar som argumentation (*argumentatio*) för budskapet inleds med att Amos ställer sig själv, och därmed också kärleken, inför en väldig utmaning när han ger sig av efter den eftertraktade frukten (s. 9). Amos blir sedan tillfångatagen av den hemske mannen, men oroar sig inte utan tänker bara på sin Soma och konstaterar ”Ingen kan skilja oss som älskar så!” (s. 17), vilket fungerar som en del av bokens

huvudbudskap. De övriga bevisen för bokens budskap kan delas in i tre grupper.

Det första påståendet för bokens budskap kan formuleras i meningen ”avstånd är inget hinder för kärleken”. Flera exempel (*paradigm*) i boken stödjer detta påstående, bl.a. tycker sig Amos känna Somas doft i vinden när han sitter fängslad (s. 16) – ett exempel på kärlekens oberoende av avstånd.

”Kärleken övervinner rädslan” är ett andra huvudargument för bokens budskap. Detta påstående stöds först och främst av att den hemske mannen som vaktar det eftertraktade äpplet beskrivs som farlig och ond. Amos fruktar honom (*pathos*) men fortsätter ändå sin resa, vilket stärker bokens budskap. Även illustrationerna av den hemske mannen bidrar till att förstärka argumentet (*pathos*) genom att åskådliggör det hotfulla Amos vågar trotsa.

Den tredje typen av argument för bokens budskap kan formuleras i påståendet ”kärleken ser inte det omöjliga”. Både Amos (s.12), och sedan också Soma, som ger sig av för att rädda sin tillfångatagne man, varnas för att fortsätta sin farliga resa. Men ingen av dem lyssnar på varningarna de får.

I bokens avslutningen (*peroratio*) lyckas Soma rädda Amos och de flyr tillsammans. I slutscenen delar de på äpplet som Amos fått med sig, och berättaren förklarar att ”det var saftigare och sötare än något annat dom smakat. För det var kärlekens frukt” (s. 27). Denna scen är full av *pathos* och *evidentia*, ett åskådliggörande av Amos och Somas kärlek som främst riktar sig till läsarnas känslor.

Bilderna fungerar som förstärkare av *pathos*-argument i flera av bokens episoder och det sker ofta med hjälp av olika, ljusare och mörkare, bakgrundsfärger. På bokens sista uppslag kommer läsarna tillbaka till aporna i trädet, och berättaren talar återigen om att vi, och aporna, tagit del av ”sagan om Amos och Soma, och om den stora kärleken”. Detta kan ses som en sammanfattning där vi läsare en sista gång påminns om vad boken handlar om: den stora kärleken.

Argumenterande stilfigurer

Boken innehåller en mängd stilfigurer, varav flera har som funktion att på olika sätt förtydliga och förstärka kärleken mellan Amos och Soma. Detta bidrar till att budskapet verkar mer sant för läsarna.

I bokens inledning är berättaren tydlig med att påpeka att historien om Amos och Soma är en saga. Detta sker bl.a. genom en upprepning av substantivet saga i olika former, s.k. *polyptoton* (Grinde 2008:281).

Att boken handlar om kärlek är också något som tydligt avspeglas i språk och stil. Många konstfulla och poetiska stilgrepp förekommer, däribland besjälning (*prosopopeia*), dvs. när något dött, stumt eller frånvarande ges liv eller röst (Grinde 2008:269). Det förekommer även ett antal stilfigurer vars funktion på ett eller annat sätt är att knyta samman de två huvudpersonerna och förtydliga hur starkt de hör ihop. Ett bra exempel på detta är namnen Amos och Soma, som är en *palindrom*. Det utgör en del av figuren *kiasm* och innebär spegelvändningar av ord (Grinde 2008:288).

I boken kan man även hitta en samling stilfigurer som tydligt går att koppla direkt till huvudbudskapet ”kärleken övervinner allt”. Exempelvis används en överdrift (*hyperbol*), som fungerar som en förstärkning och ett tydliggörande av den fara Amos upplever när han ser den hemske mannen första gången. Detta stärker tesen att kärleken kan övervinna stora faror.

Slutligen är det också möjligt att betrakta boken om Amos och Soma, med underrubriken ”sagan om den stora kärleken”, som en *allegori*. Denna trop innebär att en hel idé eller historia står för något annat (Grinde 2008:271), vilket i den här sagan innebär att historien om två förälskade apor får gestalta *den stora kärleken* som idé.

4.2. Niklas Nilssons vita vantar

av Viveca Lärn, med illustrationer av Jens Ahlbom

Niklas Nilssons vita vantar handlar om Niklas som, under en kylig höstpromenad, inser att han fryser om händerna och behöver ett par vantar. Men han nöjer sig med vilka vantar som helst, han vill att hans mamma ska sticka ett par åt honom. Problemet är att Niklas mamma inte kan sticka. Däremot känner de båda en som kan: mammans fästman.

Bokens inledning (*exordium*) redovisar hur huvudpersonen Niklas Nilsson går runt en höstdag och betraktar saker omkring sig (s. 6–7). Niklas framstår som en vanlig pojke, fränsett det faktum att han är ett barn som vandrar omkring i staden helt på egen hand. Intresse för att läsa vidare skapas framför allt genom att Niklas hela tiden upptäcker nya saker där han går.

I den bakgrund (*narratio*) som sedan presenteras får läsarna veta att det är Barnens dag i staden och att Niklas verkar vara ensam bland alla människor. Snart upptäcker han även att det är jättekallt ute (s. 10), och konstaterar att alla andra verkar ha vantar och ser varma ut: ”Den

enda som frös på hela torget var Niklas Nilsson och mest av allt frös han om händerna” (s. 11).

Upplysningarna som presenteras i bakgrunden skapar en bild av att Niklas är ensam och känner sig utanför. Illustrationen föreställande Niklas vandrande genom staden (s. 8–9), hjälper till att förstärka denna känsla genom att visa honom ensam bland alla andra. När någon sedan föreslår för den frysande Niklas att han ska be sin mamma sticka ett par vantar åt honom, svarar han först att hans mamma inte kan sticka. Men när en grinig farbror sedan muttrar att ”alla mammor kan sticka” (s. 11), bestämmer sig Niklas. Han ska också ha ett par vantar. Och hans mamma ska sticka dem åt honom.

Det som kan betraktas som bokens huvudbudskap (*propositio*) rör alltså i första hand en önskan från Niklas sida att hans mamma ska sticka ett par vantar åt honom. Niklas får till slut sina vantar, men det sker inte riktigt på det sätt han från början tänkt sig. Utifrån detta kan följande tänkbara huvudbudskap formuleras i meningen: *Saker blir bra även om det inte blir exakt som man från början tänkt sig.*

Argumenten (*argumentatio*) för bokens budskap kan delas in i tre kategorier, där de två första rör Niklas önskan om ett par vantar och diverse egenskaper de ska ha. Bokens första huvudargument kan formuleras ”Niklas vill att mamman ska sticka hans vantar, men så blir det inte”. Niklas uttrycker denna önskan genom påståendet att alla mammor kan sticka, fast han är medveten om att detta inte stämmer. Längre fram i berättelsen (s. 20) visar det sig dock att mammans fästman, kapten Sven-Bertil, är stickexpert och Niklas går så småningom med på att Sven-Bertil gör ett par vantar åt honom istället. Detta fungerar som ett exempel som stöder bokens budskap, framförallt eftersom Niklas blir nöjd (*pathos*) med resultatet.

”Niklas vill att vantarna ska se ut på ett särskilt vis, men så blir det inte” är ett sätt att formulera textens andra huvudargument. Niklas vill att vantarna ska se ut på ett bestämt sätt, vilket inte sker – stället för färgglada vantar får han ett par helvita. Dock sörjer han inte detta, utan kommer genast fram till att de är ”värdiga vackra vita vantar” (s. 24). Hans beskrivning av vantarna och hans positiva reaktion (*pathos*) fungerar båda som argument (*paradigm*) för budskapet att det kan bli bra även om det inte blir just som man tänkt sig.

I boken finns även en tredje kategori argument som kan knytas till huvudbudskapet och påståendet att allt inte är som man föreställer sig att det ska vara. Denna kategori bygger på föreställningar om vad kvinnor respektive män vanligtvis förväntas vara bra på och exempel på att detta inte alltid stämmer. Niklas sanning att ”alla mammor kan

sticka” fungerar t.ex. inte på hans mamma: däremot visar sig hennes fästman vara något av en stickexpert.

Bokens avslutande scen (*peroratio*) utspelar sig i kyrkan, när Niklas mamma och Sven-Bertil ska gifta sig. Niklas gömmer sig i predikstolen och håller i slutet upp sina vantklädda händer i luften, och återigen hamnar således hans vantar (s. 28) i fokus. Läsarna påminns nu än en gång om att han verkligen tycker om dem (*pathos*), även om de inte blev exakt som han från början önskat sig. Därmed kan avslutningen betraktas som ett slags sammanfattande (*recapitulatio*) och slutgiltigt bevis för bokens budskap. Bilden stärker detta genom att åskådliggöra (*evidentia*) det texten beskriver.

Argumenterande stilfigurer

De stilfigurer som tydligast kan kopplas till bokens huvudbudskap framförs dels i början av boken (s. 11–12) då Niklas först inser att han fryser och behöver få ett par hemstickade vantar av sin mamma, dels mot slutet då Niklas får de vita vantarna och blir mycket glad (s. 24–25). I bakgrundsdelen (*narratio*) skapar berättaren en tydlig och trovärdig grund till Niklas längtan efter vantar. Detta sker bl.a. genom *identiskt upprepning*, en stilfigur där ord helt enkelt upprepas identiskt (Hellspång 2004:115), av ordet ”frös” i meningen ”Den enda som frös på hela torget var Niklas Nilsson och mest av allt frös han om händerna. Oj, oj, vad han frös - fingrarna var som isglass” (s. 11). Figuren förstärker hur kall Niklas är, något som sedan förtydligas ytterligare genom *liknelsen* mellan hans fingrar och isglass.

När Niklas får sina vantar utropar han ”vita vantar!” (s. 24–25), en fras som innehåller dels en *alliteration*, dels ett utrop (*exclamatio*). Alliterationens främsta funktion är att få frasen att låta bra medan utropet förstärker vad Niklas känner (Grinde 2008:267); han blir uppenbart glad över presenten trots att han från början önskat sig något delvis annorlunda.

4.3. Mamma Mu bygger koja

av Jujja och Tomas Wieslander, med illustrationer av Sven Nordqvist

Mamma Mu bygger koja handlar om kon Mamma Mu och hennes kompis Kråkan. Mamma Mu ser en dag några barn bygga en koja och bestämmer sig för att hon också vill prova att göra det. Kråkan försöker avråda henne genom att förklara att kor inte bygger kojor,

men det bryr sig inte Mamma Mu om. Hon snickrar, under Kråkans protester, ihop en koja vilket sedan får Kråkan att också börja bygga för att visa hur det egentligen ska gå till.

Boken inledande avsnitt (*exordium*) innehåller mycket *pathos* och förstärks av illustrationen som visar upp en färggrann miljö och en leende Mamma Mu, vilket lockar in läsarna i boken (s. 7). I inledningen lägger den allvetande berättaren grunden för det sympatiska intryck som steg för steg skapas kring huvudpersonen Mamma Mu, något som ger berättaren trovärdighet (*ethos*).

På nästa uppslag dyker Kråkan upp och huvudsyftet med textens bakgrund (*narratio*) är sedan i första hand att presentera dessa två, något karikatyrartade, karaktärer vilka fungerar som ett motsatspar. Mamma Mu (hon) framställs som vänlig, glad och lugn, medan Kråkan (han) istället framstår som argsint, självupptagen och hetsig. Denna bakgrund avslutas med att Mamma Mu presenterar sin önskan att bygga en koja.

Bokens huvudbudskap (*propositio*) bygger på två delar. Den ena delen består av ett antal argument som visar att det finns olika sätt att genomföra saker på, medan den andra handlar om att det viktiga inte är att det blir perfekt utan att man har roligt medan man försöker. Budskapet skulle därmed kunna formuleras i meningen: *Låt ingen hindra dig att göra det du vill, på ditt eget sätt.*

Om man tittar närmare på textens argumentation (*argumentatio*) finns det två övergripande argumentskategorier som stöder budskapet. Den första kategorin rör argument, främst exempel (*paradigm*), som sammanfattas av Mamma Mu medan hon bygger sin koja: "Det finns mer än ett sätt att göra rätt" (s. 19). Meningen fungerar som något av Mamma Mus motto i boken.

De exempel som stödjer detta huvudargument fungerar genomgående som bemötanden av Kråkans motargument. Kråkan tycker nämligen inte alls att det finns flera sätt att göra rätt på, och han kommer med ett flertal argument som Mamma Mu sedan motbevisar. Han hävdar exempelvis att kor varken klättrar i träd eller bygger kojor (*entymem*) (s. 13), vilket Mamma Mu genast gör.

Den andra kategorin argument för bokens huvudbudskap kan sammanfattas: "Mamma Mu har roligt medan hon bygger sin koja." Detta påstående ställs mot Kråkans agerande, eftersom han bestämmer sig för att också bygga en koja för att visa hur det egentligen ska gå till. Att Mamma Mu verkar ha roligare medan hon bygger är inte något som skrivs ut explicit i texten eller påpekas av karaktärerna, utan det är snarare en slutsats läsaren själv får dra utifrån exempel (*paradigm*) på

hur de två figurerna agerar och reagerar. Här har även bilderna betydelse då de fungerar som förstärkning av framför allt pathos-bevisningen.

Bokens avslutning (*peroratio*) fungerar som en sammanfattning (*recapitulatio*) av de två argumentskategorier som tillsammans formulerar huvudbudskapet. Här konstaterar Mamma Mu (s. 29) att ”rätt många spikar kom snett” när Kråkan byggde, dvs. att hans koja inte heller blev perfekt. Detta bevisar att Mamma Mu hade rätt när hon hävdade att det går att göra saker på olika sätt.

I slutet sammanfattas också en av budskapets huvudtankar i satserna: ”Det gör väl inget om man böjer en spik eller två. Det blir en koja ändå.” Formuleringen återkommer sedan i form av en illustrerad inskription på sista sidan. Den andra delen av avslutningen utgörs av bilden, där vi i förgrunden ser hur Mamma Mu sitter i sin inredda koja och ser ut att ha det mycket trevligt (*pathos*). I bakgrunden skymtar vi Kråkans koja, tom och dold bland träden. Denna illustration fungerar som ett sista bevis (*pathos*) för att åskådliggöra (*evidentia*) bokens huvudbudskap.

Argumenterande stilfigurer

I boken finns många stilfigurer som på olika sätt bidrar till att bevisa textens budskap. Flera av dem har som uppgift att förstärka skillnaderna mellan Kråkan och Mamma Mu, exempelvis *polyptoton*. Det är en trop som här fungerar på så sätt att Kråkan först tydligt uttrycker sin åsikt, ”Om det blir snett så blir det inte rätt!”, och Mamma Mu sedan uttrycker sin utifrån delvis samma formulering: ”Det finns mer än ett sätt att göra rätt” (s. 19). Båda meningarna förtydligar karaktärernas åsikter och visar hur olika de ser på saken.

Texten innehåller även en stor mängd utrop (*exclamatio*). De fyller bland annat en argumentativ funktion genom att förtydligande av de positiva känslor (*pathos*) som följer av att Mamma Mu gör saker på sitt eget sätt.

I avslutningen konstaterar Mamma Mu att ”Rätt många spikar kom snett” (s. 29), en mening som delvis återigen upprepar formuleringar från tidigare, *polyptoton*. Upprepningen är en förstärkning av tesen som utgår från Kråkans egna motto, och visar därmed att hans tanke var svår att leva upp till – även för honom själv. Efter detta följer två satser som skulle kunna beskrivas som bokens ”slogan”: ”Det gör väl inget om man böjer en spik eller två. Det blir en koja ändå”. Formuleringen innehåller bland annat stilfigurerna *anafor* och *rim*.

4.4. Den andra mamman

av Viveka Sjögren

Den andra mamman inleds med att en flicka, bokens berättare, står tillsammans med sin syster och sin mamma och väntar på bussen. De ska åka till havet, på dagisutflykt. Men mamman verkar ha läst fel på lappen från dagis, för det är inga andra barn som väntar vid hållplatsen. Flickan blir först besviken på sin mamma, men familjen lyckas sedan ta sig till havet på egen hand. Där blir båda barnen förvånade över att mamman plötsligt börjar visa upp nya sidor av sig själv, sidor som barnen aldrig sett förut.

I den första meningen i bokens inledning (*exordium*) utbrister berättaren "Idag ska vi på utflykt med dagis!" (s. 2); en upplysning som antyder början på ett slags äventyr. Eftersom bokens berättare är i läsarnas egen ålder, skapas trovärdighet (*ethos*) genom att läsarna kan identifiera sig med henne.

Bakgrunden (*narratio*) inleds sedan med att jaget hävdar att det är mamman som har läst fel på lappen från dagis, "som vanligt" (s. 4–5). Jaget och hennes syster är påtagligt besvikna, och när de sedan ber mamman om råd reagerar hon bara med att svara att hon inte vet vad de ska göra, vilket leder till att huvudpersonen utbrister att hon önskar sig "en annan mamma" (s. 4). I denna bakgrund framställs mamman som anonym och frånvarande, hon bär en grå slöja som täcker delar av hennes gestalt och vi får också veta att hon inte riktigt behärskar språket, som "andra mammor" (s. 9). Skildringen av jagets syn på sin mamma utgör bakgrundens huvudfunktion.

Huvudbudskapet (*propositio*) i boken uttrycks inte explicit i texten utan får formuleras utifrån handlingen. I berättelsens centrum står skildringen av hur jagets negativa bild av mamman förändras när mamman börjar agera på ett, för jaget, nytt sätt och visa upp andra sidor. Ett tänkbart huvudbudskap kan därför formuleras i meningen: *En mamma kan vara mycket mer än vad man tror.*

Argumenten (*argumentatio*) för budskapet börjar byggas upp när flickorna (s. 10–11) möter en tjur på sin väg ner till havet. På nästa uppslag slänger sig mamman över en mur för att rädda dem, varpå jaget förundrat frågar sig: "Är det här vår mamma?" (s. 12). Uppslagets bild förstärker bevisningen för att mamman börjar visa nya sidor; hon illustreras med utsläppt virvlande hår och den slöja hon tidigare bar på huvudet använder hon nu för att fäktas med tjuren. Jaget uppfattar detta som en positiv utveckling av mammans sätt att

vara, och den negativa skildringen av mamman i bakgrundsdelens fungerar därmed som ett slags jämförande argument för mammans förändring.

Argumenten för bokens budskap går att dela in i tre kategorier, där det första argumentet kan formuleras: ”Mamman tar kommandot – tvärtom jämfört med tidigare”. Detta visas exempelvis när mamman återigen måste fatta ett beslut, eftersom de missat sista bussen hem, svarar hon inte ”jag vet inte” (s. 18) utan bestämmer att de ska stanna nere på stranden. Detta exempel fungerar som ett stöd för budskapet.

Den andra kategorin av argument för huvudbudskapet kan benämnas ”mamman börjar visa upp nya, positiva sidor som barnen inte känner till”. Även här får vi läsare, via huvudpersonen, ett antal exempel (*paradigm*) på saker mamman gör, och utifrån dessa kan vi dra slutsatsen att mamman inte längre är som förr. Hon är bättre. Mamman visar sig kunna fäktas med tjurar, bygga tält och göra en drake av sin slöja som barnen får flyga med (s. 22). Allt detta blir exempel på sidor av mamman som barnen inte sett förut.

Detta leder fram till den sista argumentskategorin, som kort kan benämnas ”barnens reaktioner”. De två barnens reaktioner och känslor inför den ”andra mamman” fungerar nämligen också som förstärkning av beviset (*pathos*) att mamman faktiskt förändras och att detta är något positivt.

Ovanstående tre grupper av argument fungerar tillsammans som bevis för huvudbudskapet. I boken bidrar bilderna också i flera fall till att förstärka argument för bokens tes, framför allt genom att symboliskt skildra mammans utveckling genom den slöja hon bär. I bokens inledning är slöjan alldeles grå. För varje scen, i takt med mammans utveckling, förändras sedan mönstret i slöjan och fler olika färger tillkommer, vilket också fungerar som förstärkning av bokens budskap.

I bokens avslutning (*peroratio*) flyger mamman med draken hon gjort och jaget frågar sig åter ”Är det här vår mamma?” (s. 22). Efter det följer det sista tydliga exemplet (*paradigm*) som fungerar som bevis på mammans förändring: hon går ensam för att fråga om vägen, trots att jaget erbjuder sig att göra det istället. Boken sista sidor (s. 25–26) består enbart av en färgglad illustration som visar mamman och jaget leende. Detta kan ses som ett slutgiltigt bevis för den förändring som boken vill gestalta och bilden fungerar som en slags ickeverbal sammanfattning (*recapitulatio*) av huvudbudskapet.

Argumenterande stilfigurer

Eftersom huvudbudskapet i *Den andra mamman* rör hur ett barns bild av dess mamma kan förändras är det framförallt stilfigurer som stärker denna övergång från ett mer negativt till ett mer positivt synsätt som fungerar argumenterande.

Ett exempel på detta är den *identiska upprepningen*. I början av texten får vi veta att mamman bara svarar med ett osäkert ”Ja, jag vet inte” istället för att fatta ett beslut. Samma formulering upprepas sedan längre fram i boken när en liknande situation uppstår. Nu får vi dock veta att mamman *inte* svarar ”jag vet inte”, vilket befäster hennes förändring.

Den stilfigur som i övrigt tydligast förstärker ett av textens argument är den retoriska fråga (*interrogatio*) jaget ställer sig när mamman dyker upp för att rädda dem: ”Är det här vår mamma?” (s. 12). Figuren stärker bokens budskap genom att för första gången uttryckligen tala om att jagets bild av mamman börjar förändras. Figuren återkommer också i avslutningen av berättelsen.

4.5. Kalle med klänning

av Anette Skåhlberg, med illustrationer av Katarina Dahlquist

Kalle med klänning handlar om Kalle som, under sitt sommarlov, börjar gå klädd i klänning. Han vägrar snart att ha på sig några andra kläder eftersom han blivit så förtjust i det nya plagget. När Kalle kommer tillbaka till förskolan efter sommarlovet retar de andra barnen honom först för att han har klänning på sig, men de tystnar snart eftersom de börjar förstå att en kille klädd i klänning är bättre än de någonsin kunnat ana.

I bokens inledning (*exordium*) blir läsarna först presenterad för huvudpersonen Kalle. Han framställs som en vanlig pojke i både text och bild.

Efter inledningen presenteras bakgrunden (*narratio*) till det som sedan sker i berättelsen. Här får läsaren reda på att Kalle åker och hälsar på sina kusiner på landet på sitt sommarlov (s. 5). Berättaren lägger stort fokus på att förklara för läsarna att denna sommar är mycket varm, vilket fungerar som en del av berättarens trovärdighet (*ethos*). Bakgrunden fortsätter sedan med att förklara att Kalle börjar svettas i sina kläder och är avundsjukt på sina kusiner, två flickor, som bär klänning. Kalle kommer fram till att han också vill ha en klänning, och han väljer ut en rosa med prickar på (s. 9).

Bokens huvudbudskap (*propositio*) bygger på påståendet att det inte är något konstigt med pojkar som väljer att bära klänning, utan att det tvärtom är något bra. Budskapet uttrycks inte helt explicit i texten men argumenten för det är många och formuleras tydligt. Ett tänkbart huvudbudskap för boken skulle därför kunna vara: *Klänning är ett jättebra plagg för killar.*

Argumenten (*argumentatio*) för detta budskap kan delas upp i två huvudkategorier. Den första bygger på argumentet att killar också kan tycka om att gå i klänning, där Kalles åsikter och känslor fungerar som exempel. Den andra huvudkategorin bygger istället på påståendet att klänning är ett speciellt plagg som gör bärarna (enbart pojkar) bättre på diverse saker.

”Kalle tycker om sin klänning väldigt mycket” kan betraktas som det första huvudargumentet. De positiva saker Kalle säger om och känner (*pathos*) inför sin klänning fungerar som exempel (*paradigm*) på att också pojkar kan tycka om att ha klänning på sig. För detta första huvudargument finns ett antal stöd i texten. För det första tycker Kalle att hans klänning är vacker. Detta är inte enbart en slutsats läsaren själv drar, utan något Kalle uttryckligen påpekar vid flera tillfällen. Här agerar bilderna *pathos*-bevisning genom att åskådliggöra Kalles positiva känslor inför sin klänning. För det andra argumenterar Kalle också för hur praktisk klänningen är som plagg, exempelvis att den är sval och schön att ha på sig när man ska kissa (s. 13). Detta, tillsammans med att Kalle vägrar ta av sig klänningen, visar tydligt hur mycket han tycker om den.

Textens andra huvudargumentet kan formuleras i meningen ”killar blir bättre på saker om de bär klänning”. Påståendet dyker upp i mitten av boken och fungerar sedan som huvudsakligt argument genom resten av berättelsen. Det börjar med att Kalle, som egentligen är dålig på fotboll, lyckas göra nio mål under en enda fotbollsmatch. Efter detta drar Kalle slutsatsen att ”Klart att jag spelar fotboll bra. Det är ju en målgörarklänning jag har”, något som leder till att alla pojkar vill ha en klänning. Detta önskemål leder till kritik av Kalles ”onormala” klädsel från klasskamraternas föräldrar. Kalles mamma och pappa svarar bara på denna kritik genom att konstatera att ”För Kalle är det normalt med klänning, alltså är han normal”, vilket är en form av *entymem*.

Snart har alla pojkar varsin klänning, och de blir genast duktigare fotbollsspelare. En liknande utveckling sker sedan också med Kalles morfar, som blir en skickligare golfspelare (s. 29), och Kalles pappa, som blir en bättre bilmekaniker (s. 35) iförd klänning. Efter denna

stegring kommer berättelsens *klimax*. Ryktet om klänningens egenskaper sprider sig över hela staden (s. 36–37), och snart bär varenda invånare klänning när de vill bli duktiga på något. Här fyller bilden en viktig retorisk funktion eftersom den åskådliggör (*evidentia*) utvecklingen genom att visa en gata full av leende människor – alla iförda klänning. Majoriteten av de avbildade är män, bl.a. en snickare, en sotare och en målare.

Boken avslutas (*peroratio*) med att Kalle sitter i sin säng. Läsarna får veta att han är både nöjd och glad (*pathos*) (s. 39) och att han räknar prickarna på sin klänning varje kväll, vilket fungerar som ett bevis för hur mycket han tycker om den. På den avslutande bilden ler Kalle och pekar på sin klänning (*pathos*). Detta fungerar som en slags sammanfattning (*recapitulatio*) av textens huvudbudskap genom att åskådliggöra (*evidentia*) textens påståenden och förstärka dess *pathos*. Kalle påpekar återigen att han ska behålla sin klänning på ”för alltid och alltid”, och detta blir ett sista bevis för bokens budskap.

Argumenterande stilfigurer

Det finns ett antal stilfigurer i boken som förstärker textens argument och därmed också det budskap som går att tolka fram ur berättelsen.

När Kalle provar klänningen för första gången förekommer en upprepning av ordet ”klänning” i ett antal olika former, s.k. *polyptoton*. Dessa upprepningar fungerar som en förstärkning av textens budskap och en liknande upprepning av ordet förekommer också i bokens avslutning.

En annan, mycket frekvent förekommande, stilfigur i boken är den *identiska upprepningen*. Ett exempel på detta är när Kalle förklarar att han ”...aldrig, aldrig, aldrig någonsin” (s. 11) ska ta av sig sin klänning igen. Upprepningen blir här en slags omtagning och fungerar som en förstärkning av argumentet genom att ge en bild av orubblig fasthet (Hellspong 2004:140).

Bokens författare använder sig även av flera överdrifter (*hyperboler*), Kalle hävdar exempelvis att ”Klänning är det bästa som finns” (s. 13). Hyperbolen svarar mot den starka rösten och den stora gesten (Hellspong 2004:153) och fungerar för att förstärka argumentet. Som förstärkning av Kalles positiva känslor inför klänningen fungerar också bokens många utrop (*exclamatio*).

4.6. Leo för en dag/ Lia för en dag

av Carina Wilke, med illustrationer av Inger Koleff

Boken *Leo för en dag* är en av två parallella berättelser om tvillingarna Leo och Lia och vad som händer när de under en dag byter plats med varandra. Läses boken från ena hållet får man ta del av dagen ur Leos perspektiv, och vänder man på den kan man läsa om Lias dag. Orsaken till syskonens platsbyte är att Leo vill vara hemma och baka bullar med mamma medan Lia vill hjälpa pappa att måla båten. Men föräldrarna motarbetar deras önskemål och då bestämmer sig syskonen för att ta saken i egna händer. Den nedan analyserade berättelsen skildrar dagen ur Lias perspektiv.

I bokens inledning (*exordium*) presenteras läsarna först för tvillingarna Lia och Leo, och vi får veta att de är så lika varandra att till och med deras föräldrar tar fel på dem (s. 3). Denna information leder till att berättaren skapar trovärdighet (*ethos*) inför den situation som sedan presenteras: syskonen lyckas byta plats med varandra utan att bli upptäckta.

Bakgrunden (*narratio*) till det som sedan sker inleds med att föräldrarna inte vill låta Leo baka bullar eller Lia måla båten, utan föreslår att de ska göra tvärt om. Dessa könsstereotypa förslag leder till att syskonen i smyg byter plats med varandra för en dag, eftersom de då får chansen att göra det de vill.

Bokens budskap (*propositio*) består av två delar, där den huvudsakliga tesen presenteras först i slutet av berättelsen. Detta innebär att den största delen av boken istället skildrar syskonens platsbyte, vilket främst fungerar som en skildring av de stereotypa könsroller som barnen upplever. I slutet av boken blir sedan Lia och Leo exempel på att man, trots könsrollerna, kan göra som man vill och bokens huvudbudskap kan därför formuleras i meningen: *Man ska få göra det man vill, oavsett om man är tjej eller kille.*

Argumentationen (*argumentatio*) för budskapet utgår från berättelsens två huvuddelar: först får läsarna ett antal bevis för hur fasta könsrollerna är i praktiken, sedan argumenteras för att dessa ändå kan förändras om man önskar det. Argumenten kan därför delas upp i två huvudkategorier.

Utsagan att ”det finns en tydlig uppdelning i olika könsroller mellan pojkar och flickor”, kan betraktas som det påstående som huvuddelen av berättelsen vill bevisa. Detta påstående stärks av ett antal exempel på hur Lia har det under sin dag som Leo, och utifrån hennes exempel är tanken troligen att läsarna ska dra den mer generella slutsatsen att

det existerar en hel del skillnader mellan pojkars och flickors roller.

Ett exempel för påståendet är att Lia inte har roligt under sin dag som pojke (inte heller Leo som flicka). Hon tycker att Leos leksaker är tråkiga (s. 7) och i skolan blir hon rädd (*pathos*) när pojkarna brottas runt henne och påpekar att detta aldrig hände när hon umgås med sina kompisar (s. 11). Ett annat bevis för att det finns tydliga skillnader mellan flickors och pojkars roller visas i berättelsen genom att även omgivningen reagerar på att Lia ”gör fel” i rollen som sin bror.

Bilderna hjälper till att förtydliga de skillnader mellan barnens roller som skildras; Leo har exempelvis blå gardiner och krigsleksaker i sitt rum medan Lia har rosa väggar och en bebisdocka med napp i sängen.

Den andra delen av bokens budskap rör påståendet att ”könsrollerna går att överskrida och man ska få göra det man vill”, och det är detta påstående som framkommer i bokens avslutning. Lia får till slut måla båten och hon visar sig vara duktig på det. Detta fungerar som exempel på att de könsroller som finns faktiskt kan förändras.

Huvudbudskapet får sitt slutliga argument i avslutningen (*peroratio*), då Lia och Leo avslöjar sina rollbyten för föräldrarna. Lia frågar vem det egentligen är som säger att tjejer inte kan måla båtar, och tillägger sedan: ”Från och med nu tänker jag bestämma själv vad jag är bra på” (s. 18). Detta är ett tydligt argument för bokens huvudbudskap och här uttrycks också en del av budskapet explicit. Denna slutsats kan beskrivas som en slags sammanfattning (*recapitulatio*) av bokens huvudbudskap, vilket sedan förstärks av att Lias mamma erkänner att hennes dotter har rätt.

Argumenterande stilfigurer

I boken förekommer ett mindre antal stilfigurer som hjälper till att förstärka textens argument och därmed dess budskap.

Syskonens namn Leo och Lia är t.ex. en *alliteration*, d.v.s. en upprepning av ett ljud från början av ett ord till början av ett annat (Grinde 2008:278). Figurens funktion blir här att binda samman barnens förnamn och förstärka likheten dem emellan.

När tvillingarna avslöjat att de bytt roller ställer Lia frågan: ”Vem säger att tjejer inte kan måla båtar?” (s. 18). Det är en retorisk fråga (*interrogatio*) och den fungerar som argument för bokens huvudbudskap. Genom en stor del av boken ställer Lia dessutom diverse frågor till sig själv som rör skillnader mellan henne och hennes bror. Dessa frågor är inte retoriska utan kan betraktas som riktade till bokens läsare.

5. Analys

I denna del besvaras uppsatsens frågeställningar och slutsatser utifrån de redovisade resultaten dras. Först sammanfattas de retoriska analyserna genom att ett urval av resultaten jämförs i en komparativ analys. Jämförelsen utgår, precis som resultatredovisningen, från den klassiska retorikens begrepp *dispositio* och *elocutio*. Sedan följer en kort genomgång av de åsikter som dominerar synen på barnlitteratur i debatterna från 2008 respektive 2010. Debatterna utgör den kontext som de retoriska analyserna placeras i och här besvaras frågan om böckernas budskap kan sägas spegla debatternas påståenden. Slutligen sker en återkoppling till ett antal barnlitterära begrepp som tidigare forskning anser bidrar till barnbokens särart.

5.1. Komparativ analys

5.1.1. *Dispositio*

De sex analyserade bilderböckerna skiljer sig åt på många plan, t.ex. gällande handling, huvudkaraktärer och tematik. Det är därför inte förvånande att resultatanalysen visar att böckernas budskap, liksom det jag valt att betrakta som argumenten för dessa, i hög grad också skiljer sig åt.

I några av böckerna är huvudbudskapen så framträdande att de delvis finns explicit uttryckta i texterna. I dessa böcker byggs också huvuddelen av texterna upp retoriskt kring *propositio*, berättelsernas respektive tes. Jag syftar här på *Kalle med klänning* (*Klänning är ett jättebra plagg för killar*), *Amos och Soma* (*Kärleken övervinner allt*), *Leo för en dag* (*Man ska få göra det man vill, oavsett om man är tjej eller kille*) och *Mamma Mu bygger koja* (*Låt ingen hindra dig att göra det du vill, på ditt eget sätt*). I *Niklas Nilssons vita vantar* (*Saker blir bra även om det inte blir exakt som man från början tänkt sig*) och *Den andra mamman* (*En mamma kan vara mycket mer än vad man tror*) framkommer inte några huvudsakliga teser lika uttryckligen. Dessa berättelser har istället fler underliggande budskap.

Hur böckerna byggs upp retoriskt handlar i stor utsträckning om vad syftet med respektive text är. Inom retoriken är en utgångspunkt

att författaren måste förhålla sig till publikens *doxa*, de föreställningar som de uppfattar som sanna och självklara (Grinde 2008:48). I vissa av texterna kan man även se drag av begreppet som Karlberg och Mral kallar ”retoriska problem” (1998:25), och som rör de invändningar mot budskapet som författaren söker bemöta i sin text. Även här är utgångspunkten vad författaren har för bild av sina läsare, vad de tror på och vad de kan tänkas ifrågasätta. Alla texter bär inte spår av att försöka bemöta ett ”retoriskt problem” ur detta perspektiv. Däremot syns i alla böckerna spår av en önskan att skapa en trovärdig berättelse där läsarna ska kunna identifiera sig med karaktärerna.

Enligt den klassiska retorikens *dispositio* är det framför allt i textens *narratio* (bakgrund), och till viss del också dess *exordium* (inledning), som författaren bör arbeta för att bygga upp ett förhållande till läsarna och bädla för ett accepterande av textens budskap. Inledningsvis är det viktigaste att skapa intresse för att läsa vidare, något alla sex böckerna gör i ungefär samma utsträckning. Detta beror troligtvis på att skönlitteratur generellt, inte minst litteratur riktad till barn, gärna vill fånga läsarnas uppmärksamhet omgående.

I *narratio* är i första hand viktigt att författaren får sin publik att förstå vad han eller hon har att säga, så att den sedan kan övertygas om textens budskap. Det är här som författaren ”bäddar” för textens tes, och detta sker på olika sätt och i tämligen varierande utsträckning i de sex analyserade böckerna.

I framför allt *Kalle med klänning* och *Leo för en dag* är texterna tydligt uppbyggda kring bäddandet av budskap som författarna misstänker att de tilltänkta läsarna kan ha invändningar mot. Här kan författarna, utifrån analysresultaten, sägas förhålla sig till det ”retoriska problemet”. Författarna *utgår* därmed inte bara från publikens *doxa*, utan har troligtvis också en önskan om att *påverka* det publiken håller för sant i syfte att förändra det. I *Kalle med klänning* kommer detta till uttryck i *narratio* främst genom en tydlig redogörelse för att det är det varma vädret som leder till att Kalle sätter på sig en klänning. I *Leo för en dag* skapas förutsättningarna för det problem boken vill skildra i bakgrunden: föräldrarna kommer med könsstereotypa förslag på vad barnen ska göra, vilket bäddar för vad som sedan sker.

I böckerna om Amos och Soma samt Mamma Mu syns också tydliga retoriska drag som bädda för respektive boks kommande budskap. Skillnaden är dock att dessa böcker, utifrån analysresultaten, inte har något syfte att utmana eller förändra läsarnas *doxa*. Istället

framförs här värderingar som snarare är att betrakta som redan djupt rotade i vårt samhälle. I *Amos och Soma* målar författaren i bakgrunden tydligt upp bilden av apornas starka kärlek, vilket ligger till grund för det budskap om kärlekens kraft som boken förmedlar. I *Mamma Mu bygger koja* presenteras vi i bakgrundsdelens för motsatsparet Mamma Mu/Kråkan, vilket är betydelsefullt för bokens budskap.

Även i de övriga två böckerna bäddas delvis för respektive budskap i bakgrundsdelens. I *Den andra mamma* fungerar bakgrunden som en presentation av den negativa bild av mamman som sedan stegvis förändras, där just *förändringen* kan betraktas som bokens huvudtema. I *Niklas Nilssons vita vantar* är det i bakgrundsdelens förståelsen för Niklas starka önskan om ett par vantar skapas.

I avslutningen (*peroratio*) är det enligt den klassiska retoriken framför allt viktigt att slutgiltigt engagera läsarna för textens tes. Detta sker genom fokus på *pathos*, samt genom att åskådliggöra och ge läsarna tydliga detaljer genom *evidentia*. Dessa drag går att spåra i alla sex böckerna, men tydligast syns de i *Mamma Mu bygger koja*, som både innehåller en tydlig sammanfattning av bokens budskap (*recapitulatio*) samt en slags avslutande ”slogan” som slår fast budskapet ytterligare en gång, både i text och i bild. *Amos och Soma* avslutas med att läsarna åter får veta att de läst sagan om de två aporna och om den stora kärleken, som på sidan innan klarat ett sista eldprov. I *Leo för en dag* presenteras bokens huvudbudskap först i avslutningen, vilket skiljer den från de andra fem analyserade böckerna. Denna avvikelse i dispositionen beror troligen på att huvuddelen av berättelsen fokuserar på att visa upp ett problem, och först i slutet presenteras bokens budskap i form av en lösning på detta.

I *Den andra mamman* är det istället en bild som i avslutningen åskådliggör (*evidentia*) bokens budskap om förändring, med tydlig symbolisk funktion. I boken om Niklas Nilsson är avslutningen också symbolisk och fylld av *pathos*: på den avslutande illustrationen avbildas Niklas stående i kyrkan med sina vantklädda händer höjda mot himlen. I *Kalle med klänning* sker också en sammanfattning av tidigare argument (*recapitulatio*), med betoning på att åskådliggöra och påminna läsarna om Kalles kärlek till klänningen (*pathos*).

Om man sedan övergår till att jämföra vad jag i mina analyser valt att betrakta som texternas argument, ser de också mycket olika ut. Eftersom en förutsättning för denna undersökning är att de sex böckerna i grunden riktar sig till ungefär samma mottagarkategori, är det återigen i första hand böckernas respektive budskap som avgör val

av argument samt hur balansen mellan de tre *pisteis* (*ethos*, *logos* och *pathos*) ser ut.

Pathos utgör sammantaget den mest frekvent förekommande bevisformen i böckerna. Detta resultat är ganska väntat, eftersom skönlitteratur i grunden bygger på gestaltning och identifikation, och därmed blir känslor centralt för att bygga upp berättelserna och dess budskap. Att förteckna var och en av de känslor som förekommer i böckerna är inte relevant i detta sammanhang. Däremot kan man konstatera att huvuddelen av *pathos*-bevisningarna är av det positiva slaget, exempelvis den tydligt beskrivna kärleken Kalle känner till sin klänning, Niklas inför sina nya vantar och Amos för sin Soma. Boken *Leo för en dag* utgör här ett undantag i och med att den har som syfte att i första hand skildra ett problem. Dock gestaltas känslorna i denna bok inte särskilt utförligt om man jämför med *pathos*-bevisningen i övriga texter.

Ett lika tydligt användande av negativa känslor som bevisning, såsom rädsla, ilska eller sorg, förekommer inte i böckerna generellt. Den bok där vissa icke-positiva känslor används som *pathos*-argument är framför allt *Amos och Soma*, där den ”hemske mannens” ondska och den rädsla Amos upplever inför hans gestalt skildras ingående. Detta fungerar som en del av bevisningen för bokens tes, eftersom det ökar kontrasten mellan det goda och det onda och gör kärlekens slutgiltiga seger större. I *Den andra mamman* skildras jagets uppenbart negativa känslor inför sin mamma inledningsvis tydligt, och känslorna fungerar därmed som ett jämförande argument och ett bevis för mammans förändring.

Även bruket av *ethos*, det bevismedel som ger tesen och berättaren trovärdighet, skiljer sig åt mellan böckerna. Återigen baseras detta på i vilken utsträckning författaren anser sig behöva bygga upp trovärdighet. Därmed handlar det i förlängningen om bokens budskap.

En betydelsefull del för att skapa trovärdighet sker i böckerna genom *identifikation* med karaktärerna. Att skapa en slags samhörighet med sin publik, en ”vi-känsla”, är viktigt i retoriska sammanhang menar Karlberg och Mral (1998:33). Jag tolkar denna ”vi-känsla” som en form av identifikation med huvudpersonerna och anser att det finns drag av detta i alla sex böcker. Tydligast syns denna kanske i *Mamma Mu bygger koja*, där berättaren i inledning (*exordium*) och *narratio* tydligt bygger en grund som ska ge läsarna en positiv bild av bokens huvudkaraktär. Om publiken uppfattar Mamma Mu som en karaktär de gärna identifierar sig med, gör det dem också mer välvilligt inställda till bokens budskap. I *Kalle med*

klänning är det, utifrån samma resonemang, sannolikt ett medvetet val från författarens sida att Kalle framställs som en vanlig kille som gillar fotboll. Identifikationen är viktig eftersom bokens tes bygger på att Kalle, som representerar ”pojkar” generellt, gör något som kan anses ovanligt för pojkar när han tar på sig klänningen. Samma sak kan sägas om karaktären Niklas Nilsson i Viveca Lärns bok. I *Amos och Soma* är identifikationen med karaktärerna inte direkt avgörande för bokens tes: figurerna fungerar snarare som symboler för idén om den stora kärleken.

I *Den andra mamman* är det bokens berättare och huvudperson, som sannolikt är i många av de implicita läsarnas egen ålder, som främst bidrar till identifikation. Också i *Leo för en dag* är identifikationen betydelsefull. Eftersom boken delvis har som syfte att visa upp hur normer kring kön kan se ut och påverka oss, måste karaktärerna som upplever dessa skillnader vara möjliga för läsarna att identifiera sig med.

När det gäller retorikens tredje *pistis*, *logos*, går det att konstatera att dessa sakliga argument inte dominerar analysresultatet, även om de förekommer. I *Leo för en dag* används flera sakliga exempel på skillnader mellan pojkars och flickors roller, utan att texten någonsin uttryckligen förklarar orsaken bakom de skillnader som gestaltas. Även i *Kalle med klänning* förekommer tydliga logosargument, exempelvis när Kalle redogör för diverse fördelar med att bära klänning.

Av de två argumentationsformer som Aristoteles skilde mellan, *entymem* och *paradigm*, är det den senare, dvs. olika former av exempel, som är mest frekvent förekommande i texterna. Även detta har sannolikt att göra med skönlitterär text som gestaltande och exempel som en del av detta gestaltande.

5.1.2. *Elocutio*

Även i den del av retorikens *elocutio* som jag analyserat, texternas troper och figurer, visar resultatet på diverse skillnader mellan böckerna. Till att börja med innehåller vissa av böckerna ett mer ensidigt urval av stilfigurer, medan andra uppvisar en större variation både i urvalet samt hur de används retoriskt.

I *Kalle med klänning* använder sig författaren i huvudsak av *hyperboler* och *identisk upprepning*. Båda dessa har i första hand en förstärkande effekt, särskilt i kombination med de många utropen

(*exclamatio*). Tillsammans fungerar dessa stilfigurer som förstärkning av Kalles positiva känslor inför sin klänning. Även i *Mamma Mu bygger koja* finns en frekvent användning av utrop, men också en mängd andra stilfigurer förekommer, varav flera leker med upprepningar och ordvändningar. En annan bok som använder sig av många olika stilfigurer, varav flera poetiska och tämligen avancerade, är *Amos och Soma*. Att kärleksparets namn är en *palindrom*, att boken i stort kan betraktas som en *allegori* samt att det i slutet av boken förekommer en lek med uttrycket ”kärlekens frukt” (*paronomasi*) är några exempel. Liknande vändningar av språkliga betydelser görs också i *Niklas Nilssons vita vantar*.

I *Den andra mamman* är det framför allt jagets upprepning av den retoriska frågan ”Är det här vår mamma?”, som fungerar som en förstärkning av bokens huvudbudskap. Frågan är retorisk, men kan även uppfattas som direkt, vilket ytterligare förstärker den förändring som berättelsen skildrar. I övrigt förekommer ingen större mängd stilfigurer, troligen delvis beroende på att bokens berättar är ett barn och att språket ska spegla detta. I *Leo för en dag* är stilfigurerna få och språket överlag enkelt.

5.2. Debatterna – en kontext

Det är nu dags att återknyta till de två debatter från 2008 respektive 2010 som fungerar som utgångspunkt för mina retoriska analyser (se avsnitt 1.1. ovan). Jag ska kortfattat analysera dessa debatter, som jag anser utspelar sig på ett diskursivt fält, och se vilka åsikter om barnlitteratur som presenteras.

I debatten som startade 2010 i *Vi läser* är det i första hand ett antal tämligen väletablerade svenska författare som uttalar sig. Den situation för barnboken som författarna målar upp beskrivs i starkt värdeladdade ordalag: censur, feghet, politisk korrekthet och nymoralism är några begrepp som kan nämnas. De författare som uttalar sig verkar vidare överens om att det är kommersiella marknadskrafter som i allt högre grad styr utvecklingen i barnboksbranschen, och att det inte såg ut på samma sätt förr. De påpekar också att tendensen att betrakta och behandla barnboken som ett pedagogiskt hjälpmedel ökar. Detta utgör, enligt dem, ett hot mot barnbokens konstnärliga frihet.

Något som presenteras som en mer eller mindre etablerad sanning i sammanhanget är påståendet att det framför allt är föräldrarnas oro

och krav på pedagogiska ansatser som bidragit till den, enligt författarna, negativa utvecklingen. Någon tydlig föräldraröst framkommer inte i debatten, utan bilden är här framför allt författarnas med, i viss mån, stöd av andra aktörer på bokmarknaden.

I debattinläggen från 2008 i *Dagens Nyheter* existerar en påtaglig polarisering mellan Lotta Olssons strikt konstnärliga syn på barnlitteraturen och den mer värdebaserade barnbokssyn som Karin Salmson förespråkar. Lotta Olsson använder också hon flera starkt värderande uttryck när hon beskriver de s.k. genusförlagens idéer som uppfostringsnit med risk för att skapa tillrättalagd propaganda. Hon menar att böcker där det bakomliggande syftet blir för uppenbart snarare är att betrakta som läroböcker, inte skönlitteratur. Karin Salmson menar att *alla* böcker bygger på värderingar och att det därför inte kan vara något fel med att medvetet förhålla sig till dessa.

Båda dessa debatter utgår delvis ifrån synen på konstnärliga kontra pedagogiska drag i barnboken. En majoritet av de åsikter som debatterna representerar bygger på att värderingar inte bör utgöra grunden för skapandet av en barnbok. Inte heller bör eventuella värderingar synas för tydligt i texten, eftersom detta riskerar att påverka den konstnärliga kvaliteten och skapa pedagogiska verk. Karin Salmson är här den enda som delvis tar avstånd från detta förhållningssätt.

Inom diskursteorin, liksom i retorikens doxa-begrepp, är en utgångspunkt att objektivitet skapas och att några eviga sanningar egentligen inte existerar. Detta stämmer väl överens med den förändrade syn på barnboken som presenterats i forskningsöversikten (se avsnitt 2.1. ovan). Sett ur ett historiskt perspektiv har barnlitteraturen länge betraktats främst som ett verktyg för uppfostran. Idag verkar det, utifrån dessa två debatter, istället vara en väletablerad sanning att barnboken *inte* bör ha pedagogiska och uppfostrande motiv som ett huvudsakligt syfte. Utvecklingen bekräftas av Lena Kåreland, som påstår att fokus på bilderboken som estetiskt objekt blivit tydligare under senare tid (2003: 277 f).

Sammanfattningsvis visar debatterna att synen på barnlitteraturen är splittrad, även om det i just dessa fall fokuseras på barnbokens roll som estetiskt objekt. Betraktar man debatterna i ett historiskt perspektiv kan man konstatera att objektivitet är något som skapas, men att många påståenden i de två samtida debatterna också går att koppla till tidigare debatter inom ämnet, exempelvis debatten om skräpkulturen på 1960-talet.

5.3. Böckernas ”lämpliga” budskap

Nu har en kort redogörelse getts av några av de dominerande åsikterna i debatterna från 2008 respektive 2010. Det som jag i min frågeställning valt att kalla ”lämpliga budskap” baserar sig på den syn på barnbokens situation som framförs i debatterna. I artikeln i *Vi läser* påstår sig författarna bl.a. se följande tendenser: brist på fördjupning, nymoralism, politisk korrekthet, en allmän utslätning, rädsla för sådant som kan tänkas uppröra eller oroa läsarna samt en tendens att böckerna allt oftare betraktas som pedagogiska redskap istället för konstnärliga verk. I debatten i *Dagens Nyheter* handlar oron framför allt om påståenden att barnlitteratur med tydliga värderingar fylls av uppfostringsnit, att världen skildras rättvis och fin samt att om böckernas bakomliggande syften syns i texten får de drag av läroböcker.

Går några av dessa, i debatterna påtalade, drag att spåra i de analyserade böckerna? Vilka ”lämpliga” drag går egentligen att hitta i texterna?

De böcker som Lotta Olsson kritiserar i sina debattinlägg representeras i mitt analysmaterial av två verk: *Kalle med klänning* och *Leo för en dag*, båda utgivna med en uttalad grundtanke från de respektive upphovsmännen om att böcker ska bygga på jämställdhets- och mångfaldsperspektiv. Båda dessa böcker har, utifrån mina analyser, tydliga budskap med en påtaglig önskan om att påverka läsarnas *doxa*. Detta är i sig inte något uppseendeväckande resultat. Däremot går det att konstatera att båda böckerna byggs upp påtagligt retoriskt utifrån sina respektive teser, vilket gör att det bakomliggande syftet också syns tydligt i texten. Utifrån Lotta Olssons perspektiv är detta därmed att betrakta som ett pedagogiskt drag.

I mitt analysmaterial ingår böcker av två av de författare som uttalar sig kritiskt om utvecklingen av den samtida barnlitteraturen i *Vi läser*, nämligen Viveca Lärn (*Niklas Nilssons vita vantar*) och Ulf Stark (*Amos och Soma*). Båda dessa författare, framför allt Stark, ondgör sig över politisk korrekthet och pedagogiska ansatser i den moderna barnboken. Hur klarar då deras egna böcker en granskning med utgångspunkt i debatten? Ingen av böckerna visar upp någon tydligt uttalad vilja att genom text och budskap påverka läsarnas *doxa* i syfte att förändra den. Därför syns inte heller något sådant syfte tydligt i respektive text och de kan därför inte, utifrån detta perspektiv, sägas innehålla framträdande pedagogiska ansatser.

Inte heller i *Den andra mamman*, vars författare Viveka Sjögren också i tidigare sammanhang uttryckt kritik mot utvecklingen i den samtida barnlitteraturen, kan ett huvudbudskap med uppenbara pedagogiska ansatser sägas förekomma. Däremot uppvisar boken ett antal mer eller mindre underliggande budskap, varav det i åtminstone ett går att ana en önskan att påverka en given bild hos läsarna. Jag syftar här på skildringen av mamman, som tydligt gestaltas som en kvinna från en annan kultur: hon klär sig annorlunda än majoriteten mammor i svenska barnböcker gör, läsarna får veta att hon kan inte tala språket och att hennes dotter skäms över henne p.g.a. detta. Troligen finns här, som en del av syftet med skildringen av denna mamma och hennes förändring, en önskan att ge en annan bild av de människor som för läsarna kan te sig främmande vid första anblicken.

I *Mamma Mu bygger koja*, den enda boken i mitt material vars författare inte går att koppla direkt till debatterna, är en bok med ett tydligt syfte och en tes som delvis uttrycks explicit i texten. Bokens budskap syftar dock inte i första hand till att påverka läsarnas *doxa* för att förändra det, utan är snarare en form av bekräftande av en sanning som redan är tämligen starkt förankrad i vårt samhälle. Det handlar om vikten att få vara sig själv och inte låta sig hämmas av att andra säger att man inte kan. Som sådant kan boken delvis också betraktas som tillrättalagd, framför allt eftersom budskapet framkommer tydligt i flera avsnitt i boken och sammanfattas med sådan retorisk styrka i avslutningen.

I debatten i *Vi Läser* hävdar författarna att den samtida barnlitteraturen i allt högre grad påverkas av oroliga föräldrar och deras önskan att böckerna inte ska innehålla företeelser som upprör eller skrämmer barnen. Utifrån resultatanalysen och den komparativa analysen visar resultaten sammantaget att alla böcker innehåller mycket pathos-bevisning, och då framför allt positiva känslor. De enda två böckerna som uppvisar skildring av *pathos* och som åskådliggör och konkretiserar mer negativa och skrämmande känslor är *Amos och Soma* och *Den andra mamman*.

Med retorikens hjälp är det möjligt att upptäcka budskap som inte uttrycks explicit utan ligger dolda i texterna. Detta har delvis redan skett i analyserna, bl.a. i *Den andra mamman*. I mina analyser har det dock även framkommit budskap som delvis motsäger de huvudsakliga teserna. Detta gäller det två böckerna *Kalle med klänning* och *Leo för en dag*.

Båda dessa böcker har en uttalad grundtanke som bygger på ett genus- och mångfaldhetsperspektiv. I *Kalle med klänning* bygger

dock en betydande del av argumentationen på påståendet att Kalle och andra pojkar (och män) blir bättre på saker när de bär klänning. Det är framför allt *vad* de blir bättre på som utgör en form av, i sammanhanget aningen motsägelsefull, dold tes: pojkarna blir bättre på fotboll, morfar på golf och pappa på att laga bilar. Detta underliggande budskap går därmed inte hand i hand med bokens uttalade genus- och mångfaldhetsperspektiv. En liknande tendens går att spåra i *Leo för en dag*. Här bygger författaren sin bevisning på exempel i form av stereotypa skillnader mellan pojkar (Leo) och flickor (Lia): Lias rum är rosa och hon leker med bebisdockor, Leos rum är blått och han leker med monster och krigsleksaker. Troligtvis handlar detta om en vilja att tydligt belysa några av de skillnader som kan uppvisas i våra könsroller, men greppet kan också betraktas som ett bekräftande av könsstereotyper och kan därmed delvis uppfattas som förlegat utifrån en modern publiks *doxa*.

Utifrån analysresultaten kan man slutligen konstatera att genus och ifrågasättande av könsnormer är ett populärt tema, inte bara i de böcker vars utgivning uttalat baseras på detta. I exempelvis *Niklas Nilssons vita vantar* fungerar en del av bokens budskap som ett ifrågasättande av uppfattningen att kvinnor är bättre än män på vissa saker genom att visa att det lika väl kan vara precis tvärtom. I *Amos och Soma*, uppbyggd som en klassisk saga, är det hjältinnan som räddar hjälten i slutet och i *Mamma Mu bygger koja* bygger texten på att allt hon gör är rätt, och allt han (Kråkan) gör är fel.

Sammanfattningsvis går det att hitta vissa drag av det som, utifrån vad som i debatterna hålls för sant, kan benämnas som ”lämpliga” i böckerna. Framförallt är dessa drag tydliga i de böcker som uttalat bygger på genus- och mångfaldsperspektiv, men tydliga värderingar samt en önskan att påverka läsarnas *doxa* går också att spåra i övriga böcker – om än i varierande grad.

5.4. Den vuxnes syn på barnet

Resultaten av mina retoriska analyser visar att alla sex böckerna förmedlar budskap och värderingar i viss, om än påtagligt varierande, utsträckning. Drag av det som i debatterna sammanfattningsvis betraktas som ”lämpliga” går också att hitta.

Enligt barnboksforskaren Göte Klingberg (1972:96 f) bygger barnbokens särart på det han benämner *adaption*. Adaption rör den bild författaren har av sina läsare, samt hur han eller hon sedan

anpassar sig till denna bild i skapandet av barnboken. Begreppet har kritiserats och är inte något denna undersökning utgår ifrån, men jag anser ändå att undersökningens resultat till viss del bekräftar Klingbergs tanke. Författarna till böckerna i min analys har anpassat sig till sina läsare, så som alla författare, utifrån ett retoriskt perspektiv, anpassar sig till någon typ av publik.

Adaption hör nära samman med det begrepp som inom barnlitteraturforskningen ofta benämns 'dubbelt tilltal'. Detta innebär att författaren inte bara vänder sig till barnet utan också till den vuxne medläsaren. Även detta drag går att spåra i analysresultaten. I flera av de analyserade böckerna, framför allt i de skrivna av författarna som explicit uttryckt kritik mot utvecklingen inom den samtida barnlitteraturen, syns i språk och stil drag som kan tolkas som riktade till en mer erfaren läsare. I *Amos och Soma* och *Mamma Mu bygger koja*, samt i viss utsträckning även i *Niklas Nilssons vita vantar*, bygger flera av texternas troper och figurer på att mottagaren kan göra förhållandevis komplicerade associationer samt förstå dubbeltydigheter i ord och uttryck. Här kan man även infoga bruket av symbolik i text och bild, så som i *Den andra mamman*.

Dessa böcker kan jämföras med exempelvis *Kalle med klänning*, där huvuddelen av de stilfigurer som förekommer i texten är olika former av upprepningar. I *Leo för en dag* är språket är enkel och nästan helt utan stilfigurer.

Sett utifrån adaptionbegreppet kan författarna till *Amos och Soma*, *Mamma Mu bygger koja*, *Den andra mamman* och delvis också till *Niklas Nilssons vita vantar* sägas ha en annan bild av sina läsare, eftersom de skapat texter som är ganska avancerade på sina håll. Å andra sidan, utifrån resonemanget om det dubbla tilltalet, kanske denna anpassning i första hand inte talar om vad författaren har för bild av sina barnläsare. Istället kan den betraktas som ett tecken på att författaren har en önskan att tillfredsställa även en annan än barnet: den vuxne medläsaren.

Båda dessa resonemang, liksom debatterna denna undersökning har som sin utgångspunkt och de drag av lämpliga budskap som visas i analysresultaten, handlar i slutändan om samma sak: den vuxnes syn på barnet. Denna syn definierar, enligt David Buckingham (2000: 10), både vad barnet är och bör vara, och därmed också vad barnboken är och bör vara.

6. Sammanfattning och avslutande diskussion

Syftet med denna uppsats har varit att undersöka ett antal bilderböcker med utgångspunkt i två samtida debatter och de åsikter om barnbäckers eventuellt tillrättalagda budskap och värderingar som framhålls i dessa. Genom att, utifrån retoriska analyser, studera sex noggrant utvalda barnböcker har jag velat se om de tendenser som påtalats i de båda debatterna gått att spåra i det innehåll och de budskap som visat sig i texterna. Jag anser att syftet med uppsatsen har uppfyllts då forskningsfrågorna besvarats.

Resultatet av mina retoriska analyser visar att alla sex böckerna innehåller budskap och värderingar, men att dessa uttrycks explicit i varierande grad. Bara i två av böckerna kan det utifrån texten spåras en uttrycklig önskan om att ändra på det läsarna uppfattar som sant. De böcker med tydligast budskap och påtagligast syften är också de böcker som uppvisar mest framträdande retoriska drag och ”argument”. Två av dessa (*Kalle med klänning* samt *Leo för en dag*) innehåller påtagliga drag av att vilja förändra läsarnas *doxa*. I båda dessa fall hade böckerna redan från början ett delvis uttalad syfte att genom texten främja ett genus- och mångfaldsperspektiv. De två andra böckerna (*Amos och Soma* samt *Mamma Mu bygger koja*) som också uppvisar tydliga budskap, liksom tydliga retoriska drag för att föra fram dessa, har istället som huvudsakligt syfte att befästa redan väletablerade värderingar.

I de två återstående böckerna i mitt analyserade material (*Den andra mamman* samt *Niklas Nilssons vita vantar*) framkommer inte samma tydliga budskap och retoriska drag för att övertyga om dessa. Däremot visar sig dessa böcker ha budskap som istället ligger mer eller mindre dolda i texten. Båda böckerna uppvisar i dessa en önskan om att ge läsarna ett delvis nytt perspektiv på sin omgivning.

Utifrån vad debatterna från 2008 respektive 2010 påstår om den samtida barnboken och dess eventuellt ”lämpliga” budskap, visar analysresultaten att vissa av dessa drag kan spåras i texterna. De drag av ”lämpliga” budskap som framförallt kunnat bekräftas är kopplade till de böcker där syftet att påverka läsarnas *doxa* syns tydligt i texten.

Utifrån debatterna uppfattas dessa synliga värderingar som pedagogiska, och därmed också som tillrättalagda, drag. Utifrån detta synsätt är två av böckerna, *Kalle med klänning* samt *Leo för en dag*, att betrakta som ”lämpliga”.

Även ett antal andra drag av ”lämpliga” budskap kan spåras i det analyserade materialet. Ett gäller det faktum att huvuddelen av böckerna bygger sin bevisning på *pathos*, och då framförallt positiva känslor. Endast två av böckerna innehåller *pathos*-bevisning som kan betraktas som negativ i den mån att skildringen av dessa känslor eventuellt skulle kunna uppröra eller skrämma ett barn. Denna frånvaro av allt som kan tänkas uppröra läsaren är också något som, utifrån debatterna, kan betraktas som ett ”lämpligt” drag.

I resultatet framgår även att ett perspektiv, som explicit uttalat enbart ligger till grund för två av böckernas budskap, går att spåra i alla sex böcker: genusperspektivet. Huruvida detta är medvetet infogat i texterna av respektive författare kan denna undersökning inte avgöra.

Eftersom denna undersökning är kvalitativ kan dess resultat inte säga något om en generell utveckling av den svenska samtida bilderboken. Däremot kan resultaten visa på vissa gemensamma drag, och min förhoppning är att undersökningen kan bidra till att skapa en djupare förståelse för barnbokens roll genom att skildra hur budskap kan konstrueras i dessa texter (och i viss mån även bilder). Undersökningen kan också bidra till att slå fast att barnböcker många gånger innehåller både uttalade och delvis dolda budskap vars syfte är påverka läsarna med mål att förändra deras *doxa*.

Ur ett historiskt perspektiv har man i första hand anlagt ett pedagogiskt synsätt på barnboken. Uppfattningen om vad barnlitteraturen är och bör vara har dock förändrats över tid och idag förekommer ett allt större fokus på barnboken som estetiskt objekt, enligt Lena Kåreland (2003: 277 f). Utifrån uppsatsens resultat anser jag dock inte att det går att påstå att samtida barnböcker står fria från alla former av moraliserande och uppfostrande drag.

I princip alla barnböcker skrivs *av* vuxna *för* barn och bygger därmed, utifrån retorikens *doxa*-begrepp, till viss del på de vuxnas uppfattning om sina barnläsare. Maktobalansen mellan barn och vuxna, till den senares fördel, är något som förekommer i samhället så väl som i barnboken. Eftersom de vuxna utgör normen i vårt samhälle, utgår alla tankar om barn och barnlitteratur från dem.

Detta syns inte bara i de analyserade texterna utan också i de två debatter som denna undersökning utgår från. Ingenstans i debatterna lyfts barnboken fram utifrån barnens perspektiv, ingenstans får heller

barnen uttala sig om vad *de* anser om sin samtida litteratur. Den kvicktänkte läsaren har troligen redan konstaterat att den vuxnes blick på barnet även finns i den här texten, vilket är helt sant. Därmed kan också denna undersökning, med sitt syfte och sina analyser, bekräfta den vuxnes dominans på det barnlitterära fältet.

Mitt val av retoriken som grund för denna undersökning, i såväl teori som praktik, har inneburit en utmaning. Jag anser dock att den retoriska analysen passat syftet med denna undersökning bra, framförallt för att belysa det faktum att tydliga retoriska drag kan förekomma även i skönlitterär text, samt för att uppmärksamma de budskap som kan ligga dolda i texten.

Retorikens helhetssyn på människan i det att läran utgår från att vi alla påverkas och handlar utifrån hela vårt väsen, både hjärta och hjärna, har också varit betydelsefullt i sammanhanget. Skönlitteratur talar i stor utsträckning till våra känslor, och retoriken kan här fungera som en påminnelse om att vi människor ofta påverkas lättare genom pathos-argument än sakliga resonemang. Känslornas förmåga att påverka oss ger ett perspektiv på retorikens teori och praktik som visar att den går att använda för att analysera även texter som inte i första hand har som syfte att övertyga oss, men där övertygande drag ändå går att hitta. Att barnläsare, enligt Maria Nikolajeva (2004:168), dessutom många gånger har svårt att skilja mellan fiktion och verklighet kan ytterligare berättiga att forskare anlägger ett retoriskt perspektiv på barnböcker och deras budskap.

Att det retoriska perspektivet sedan innebär begränsningar är självklart – det kan inte fånga hela komplexiteten i en skönlitterär text, men det har inte heller varit syftet med min undersökning.

En möjlig fortsatt forskning på område skulle kunna vara att utgå från den barnlitterära textens budskap och retoriska drag, men istället fokusera på mottagarens perspektiv- det läsande barnet. Jag anser, delvis p.g.a. denna undersöknings brist på mottagarperspektiv, att det skulle vara intressant att se närmare på vad barn själva uppfattar som budskap i böcker och hur de på olika vis kan tänkas påverkas av vad de läser. Vidare hade det varit spännande att vända på perspektivet ett varv till och istället fokusera på avsändarna, dvs. barnboksförfattarna, och se hur pass medvetet de arbetar retoriskt när de skriver sina texter.

Blickar man framåt tror jag att synen på barnbokens syften och mål kommer att fortsätta att förändras i takt med hur vårt samhälle och dess uppfattning om barnet förändras. Med största sannolikhet kommer debatterna om barnlitteratur att fortsätta och även framöver väcka starka känslor.

7. Referenser

Primärmaterial

- Lärn, Viveca & Ahlbom, Jens (1999). *Niklas Nilssons vita vantar*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Skåhlberg, Anette & Dahlquist, Katarina (2008). *Kalle med klänning*. Uppsala: Sagolikt Bokförlag.
- Stark, Ulf & Höglund, Anna (2009). *Amos och Soma. Sagan om den stora kärleken*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Sjögren, Viveca (2007). *Den andra mamman*. Göteborg: Kabusa Böcker.
- Wieslander, Jujja & Tomas, Nordqvist, Sven (1995). *Mamma Mu bygger koja*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Wilke, Carina & Koleff, Inger (2007). *Leo för en dag/ Lia för en dag*. Täby: Bokföretaget Lilla e.

Litteratur

- Ambjörnsson, Gunila (1968). *Skräpkultur åt barnen*. Stockholm: Bokförlaget Aldus/Bonniers.
- Bergström, Göran & Boréus, Kristina (2000). *Textens mening och makt. Metodbok i samhällsvetenskaplig textanalys*. Lund: Studentlitteratur.
- Buckingham, David (2000). *After the Death of Childhood. Growing Up in the Age of Electronic Media*. Cambridge: Polity Press.
- Grinde Lidqvist, Janne (2008). *Klassisk retorik för vår tid*. Lund: Studentlitteratur.
- Helsing, Lennart ([1963] 1999). *Tankar om barnlitteratur*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Hellspong, Lennart ([1992] 2004). *Konsten att tala. Handbok i praktisk retorik*. Lund: Studentlitteratur.
- Huss, Pia (2010). Förlagen censurerar barnböckerna! *Vi läser*. Nr 1. S. 55-58.
- Jørgensen Winther, Marianne & Phillips, Lousie (2000). *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur.
- Karlberg, Maria & Mral, Brigitte (1998). *Heder och påverkan. Att analysera modern retorik*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Klingberg, Göte (1972). *Barnkulturforskning. En introduktion*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.

- Kåreland, Lena ([1994] 2001). *Möte med barnboken*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Kåreland, Lena ([1998] 2003). 1990-talets svenska bilderbok. I: Hallberg, Kristin (red.), *Läs mig. Sluka mig!* Stockholm: Natur och Kultur.
- Kåreland, Lena (2008). Pedagogisk konst eller estetisk pedagogik? Om skönlitteratur, läsning och genus. I: Banér, Anne (red.), *Barn(s)kultur. Nyttä eller nöje?* Stockholm: Centrum för barnkulturforskning vid Stockholms universitet.
- Kåreland, Lena (2009). *Barnboken i samhället*. Lund: Studentlitteratur.
- Nikolajeva, Maria ([1998] 2004). *Barnbokens byggklossar*. Lund: Studentlitteratur.
- Nikolajeva, Maria (2000). *Bilderbokens pusselbitar*. Lund: Studentlitteratur.
- Renberg, Bo (2007). *Retorikanalys. En introduktion*. Lund: Studentlitteratur.
- Rhedin, Ulla ([1992] 2001). *Bilderboken. På väg mot en teori*. Stockholm: Alfabeta Bokförlag.
- Rosengren, Mats (2002). *Doxologi. En essä om kunskap*. Åstorp: Rhetor förlag.
- Svensson, Sonja ([1998] 2003). Barnböcker: finns dom? I: Hallberg, Kristin (red.), *Läs mig. Sluka mig!* Stockholm: Natur och Kultur.
- Westin, Boel ([1998] 2003). Superbarn, vardagsbarn och vilda bebisar, svenska bilderböcker 1945-1980. I: Hallberg, Kristin (red.), *Läs mig. Sluka mig!* Stockholm: Natur och Kultur.

Elektroniska källor

- Barnens Bokklubb. (2010). *Vårt sortiment, Mamma Mu bygger koja*. Tillgänglig: <<http://www.barnensbokklubb.se/mamma-mu-bygger-en-koja-bok-cd>>. (2010-11-15).
- Barnboksprat. Ferry, Helena & Lindström, Emma. (2010). *En bortcensurerad verklighet*. Tillgänglig: <<http://www.barnboksprat.se/tag/viveka-sjogren/>>. (2010-12-02).
- Olsson, Lotta (2008). *Propaganda kan inte motverkas med annan propaganda*. Tillgänglig: <<http://www.dn.se/kultur-noje/debatt-essa/propaganda-kan-inte-motverkas-med-annan-propaganda-1.632393>>. Publicerat 2008-05-13. (2010-11-25).
- Olsson, Lotta (2008). *Släng alla pekpinnar*.

- Tillgänglig: <<http://www.dn.se/kultur-noje/debatt-essa/slang-alla-pekpinnar>>. Publicerat 2008-05-20. (2010-11-25).
- Sagolikt bokförlag. (2010). *Om Sagolikt*.
 Tillgänglig: <<http://www.sagoliktbokforlag.se/Sagolikt%20Bokforlag%20Sagor%20Normer%20Laslust.htm>>. (2010-11-22).
- Salmson, Karin (2008). *Våra böcker ökar toleransen*.
 Tillgänglig: <<http://www.dn.se/kultur-noje/debatt-essa/vara-bocker-okar-toleransen>>. Publicerat 2008-05-13. (2010-11-25).
- Salmson, Karin (2008). *Vi vill påverka medvetet*.
 Tillgänglig: <<http://www.dn.se/kultur-noje/debatt-essa/vi-vill-paverka-medvetet>>. Publicerat 2008-05-20. (2010-11-25).
- Wilke, Carina (2010). *Genus & jämställdhet, Lia för en dag/ Leo för en dag*.
 Tillgänglig: <<http://www.carina-wilke.com/>>. (2010-11-15).